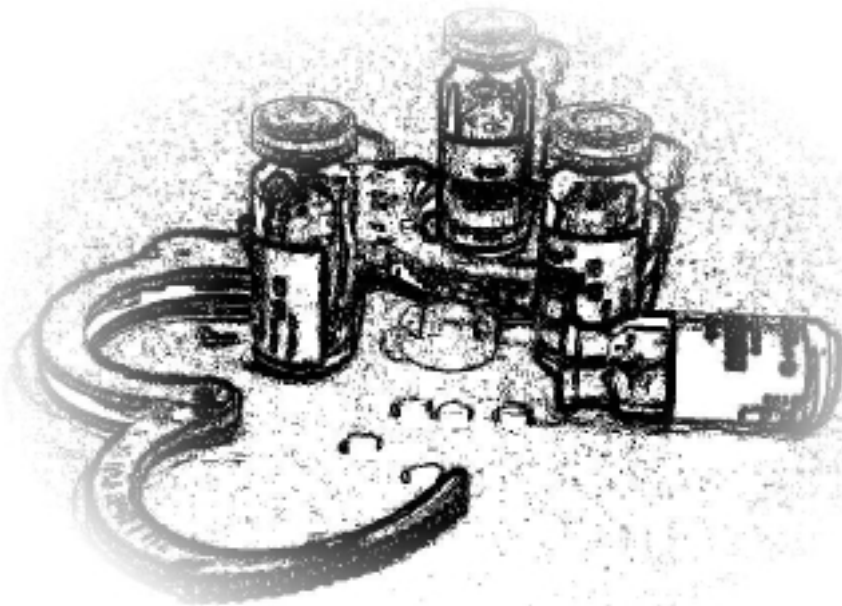

Göteborgs Universitet
Juridiska institutionen
Programmet för juris kandidatexamen
Examensarbete i straffrätt 20 p
Handledare: Juris doktor Gösta Westerlund
Författare: Niclas Hallgren
Göteborg 2001-03-05

NARKOTIKA OCH LIKNANDE VAROR

**-EN STRAFFRÄTTSLIG REDOVISNING UR
POLISPERSPEKTIV**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
FÖRKORTNINGAR	6
SAMMANFATTNING	7
INLEDNING	10
SYFTE	10
METOD	11
AVGRÄNSNINGAR	11
BAKGRUND	12
FÖRETEELSER MED NYA DROGER	12
NARKOTIKA I HISTORIEN.....	12
NARKOTIKABRUKET I DAG.....	14
LAGSTIFTNINGEN GENOM TIDERNA.....	15
INTERNATIONELLA KONVENTIONER.....	15
INTRODUKTION AV NY DROG PÅ MARKNADEN	17
ALLMÄNT.....	17
VAD ÄR GHB?	17
EFFEKT.....	17
LÄKEMEDELSLAGEN TILLÄMPAS	18
FÖRHOPNINGAR PÅ DOPNINGSLAGEN.....	18
NARKOTIKAKLASSNINGEN.....	19
GHB I DAG.....	19
SPECIALSTRAFFRÄTTSLIG KONTEXT	20
INLEDNING	20
LAG (1992:860) OM KONTROLL AV NARKOTIKA	21
ALLMÄNT.....	21
IMPORT OCH EXPORT.....	21
TILLVERKNING.....	21
HANDEL	22
INNEHAV	22
PREKURSORER	23
STRAFF, FÖRVERKANDE OCH POLISENS SKYLDIGHET ATT LÄMNA BITRÅDE	24
NARKOTIKASTRAFFLAGEN	25
ALLMÄNT.....	25
NARKOTIKADEFINITIONEN.....	25
BEROENDEFRAMKALLANDE EGENSKAPER	26
EUFORISERANDE EGENSKAPER	27
KRIMINALISERADE FÖRFARANDEN	27
Överlåtelse, 1 punkten	28
Framställning, 2 punkten	29
Förvärv i överlåtelsesyfte, 3 punkten.....	29
Anskaffar, bearbetar, förpackar, transporterar, förvarar, eller tar annan sådan befattning som inte är avsett för eget bruk, 4 punkten	29
Främjar narkotikahandel, 5 punkten	30
Innehav, brukar eller tar annan befattning med narkotika, 6 punkten	32
NARKOTIKABROTTETS KRAV PÅ UPPSÅT	33

Straffrihet enligt BrB 24:9	33
OAKTSAMHETSBROTT	35
RINGA BROTT, 2§ NSL	35
GROVT BROTT, 3§ NSL	36
OLIKA NARKOTIKAS FARLIGHET	36
MISSBRUK AV LÄKEMEDEL	37
FÖRSÖK, FÖRBEREDELSE OCH STÄMPLING	37
MEDVERKAN	38
FÖRVERKANDE	38
TVÅNGSMEDEL VID MISSTANKE OM EGET BRUK	40
Medförande	41
FAP 420-3	41
LAG (1991:1969) OM FÖRBUD MOT VISSA DOPNINGSMEDEL	43
ALLMÄNT	43
LAGSTIFTNINGEN	43
KRIMINALISERADE FÖRFARANDEN	44
Införas till landet	45
Överlåtas	46
Framställas	46
Förvärvas i överlåtelsesyfte	46
Bjudas ut till försäljning	46
Innehas	47
Allt innehav som inte faller under föregående punkter är förbjudet enligt punkt 6.	47
Brukas	47
RINGA OCH GROVT DOPNINGSBROTT	47
RINGA BROTT	48
GROVT BROTT	48
FÖRBEREDELSE OCH FÖRSÖK	49
MEDVERKAN	49
FÖRVERKANDE OCH BESLAG	49
LAG (1999:42) OM FÖRBUD MOT VISSA HÄLSOFARLIGA VAROR	50
ALLMÄNT	50
DEFINITIONEN AV VILKA VAROR SOM OMFATTAS	50
KRIMINALISERADE FÖRFARANDEN	51
FÖRVERKANDE	52
LÄKEMEDELSLAGEN	53
ALLMÄNT	53
LÄKEMEDELSLAGEN	53
LAGEN (1996:1152) OM HANDEL MED LÄKEMEDEL M.M.	54
Förverkande	54
SMUGGLING AV NARKOTIKA	55
ALLMÄNT	55
STRAFFBARA FÖRFARANDEN	56
UPPSÅT	57
OAKTSAMHET	59
OLOVLIG BEFATTNING MED SMUGGELGODS	59
FÖRVERKANDE	60
KONKURRENS	60
DISKUSSION	61
Lagstiftningen måste vara vaksam	61
Motstående krav	61
Nya lagen verkningslös i vissa delar	62
FARLIGHETSBEDÖMNING GÄLLANDE NARKOTIKA	63
KVANTITET KONTRA DOS	63
UPPSÅTTSBEGREPPET	63
HUR MOTVERKA NARKOTIKAMISSBRUK?	64

KÄLLHÄNVISNING	65
OFFENTLIGT TRYCK	65
Statens offentliga utredningar.....	65
Direktiv	65
Departementsserien Ds	65
Betänkanden	65
Propositioner.....	66
Svensk författningssamling SFS.....	66
Rättsfall och beslut	66
Beslut från Justitieombudsmannen.....	67
Föreskrifter och anvisningar för polisväsendet.....	67
ÖVRIGT	67
Litteratur	67
Dagstidningar.....	69
Övriga	69

FÖRKORTNINGAR

Amnesi	Minnesförlust
Anestesi	Narkos
BrB	Brottsbalken (1962:700)
Ds	Departementsserien
GBL	Gamma-butyrat-lacton
GHB	Gamma-hydroxy-butyrat
hCG	Humant choriongonadotropin
Hypotoni	Lågt blodtryck
JO	Justitieombudsmannen
LVFS	Läkemedelsverkets författningssamling
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning 1
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
Sedering	Lugnande
SFS	Svensk författningssamling
SNPF	Svenska narkotikapolisföreningen
SOU	Statens offentliga utredningar
UNDCP	United Nations Drug Control Programme

SAMMANFATTNING

En ny drog på marknaden kan under en tid ha en frist innan den faller in under bestämmelserna i de olika lagar som finns på området. Det var något som hände gamma-hydroxy-butyratet, GHB, som började användas i berusningssyfte i början av 1990-talet. Det dröjde fram till narkotikaklassningen i februari 2000 som en verksam reglering inträdde. I dag är narkotika främst ett juridiskt begrepp på de ämnen som finns upptagna på narkotikaförteckningarna som på regeringens bemyndigande förs av läkemedelsverket. Bruket av narkotiska ämnen har dock förekommit länge i historien och har rört skiftande ämnen eller växter. Det uppges dock endast ha varit ett begränsat bruk inom vissa kretsar av konstnärer och medicinalpersonal. I slutet av 1930-talet ökade missbruksproblemen främst med anledning av att amfetaminpreparaten introducerades.

Narkotikahandlingen är världens kanske mest omfattande näringsgren enligt FN:s organ för narkotikabekämpning UNDCP. Sammantaget för tillgänglig statistik kan man dra slutsatsen att det faktiska antalet tunga missbrukare ökat under 1990-talet. Man vet att tillgången på syntetiska droger ökar och att de inte har de traditionella narkotikapreparatens negativa rykte med sig, och att detta kan leda till att missbruket än mer attraherar unga människor.

Tillåten hantering av narkotika behandlas i lagen (1992:860) om kontroll av narkotika. Den innehåller också regler gällande kemiska ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika. Det bakomliggande syftet med lagen är att endast det legala behovet av narkotika skall tillgodoses genom importen, tillverkningen och övriga tillåtna hanteringsformer och att därigenom förhindra att narkotika används i missbrukssyfte. Lagen, som närmast är att anse som en ordningsföreskrift, innehåller straffansvar för både uppsåtliga och oaktsamma brott.

De uppsåtliga narkotikabrotten enligt narkotikastrafflagen finns i tre grader: ringa narkotikabrott, narkotikabrott och grovt narkotikabrott. En oaktsam variant är vårdslöshet med narkotika där det krävs grov vårdslöshet för straffbarhet.

Gemensamt för att en gärning skall bedömas som narkotikabrott är att det dels är olovlig befattning och att det dels är narkotika enligt definitionen som befattningen avser. Vad som är narkotika definieras i lagens 8:e §. Definitionen ger även återverkningar på annan lagstiftning då andra författningar hänvisar till narkotikastrafflagens definition.

Vad som sägs i paragrafen är att narkotika antingen kan vara läkemedel eller hälsofarliga varor med beroendeframkallande egenskaper eller euforiserande effekter, eller varor som med lätthet kan omvandlas till sådana varor.

Många varor kan betecknas beroendeframkallande och/eller euforiserande, men det angavs i propositionen att förutom att varan skall uppfylla de grundläggande rekvisiten för narkotika, så krävs det även att regeringen förklarat varan som narkotika. Den aspekten medför att de definitionsmässigt i ock för sig ganska vida begreppen blir tillfredsställande ur rättssäkerhetsperspektiv.

Euforiserande effekter anses allmänt vara enklare och snabbare att påvisa än beroendeframkallande egenskaper, och studierna som skall påvisa detta är inte lika omfattande.

Narkotikapreparatens farlighet har betydelse vid straffmätningen i de enskilda fallen enligt vad som framgår av lydelsen i 3 § gällande grovt narkotikabrott. Med farlighet avses inte bara preparatens medicinska effekter, utan även till vem eller vilka som försäljningen riktar sig till.

För att genomföra en kroppsbesiktning enligt RB 28:12 för att påvisa narkotikabruk kan den som är skäligen misstänkt medföras för provtagning enligt praxis. Det saknas uttrycklig befogenhet för polisen att medföra någon till provtagning, utan stödet till medförandet anses följa av det faktum att det finns befogenhet att utföra provtagningen enligt kroppsbesiktningsregeln i rättegångsbalken. I slutbetänkandet av Polisrättsutredningen framfördes kritik mot detta.

Den första svenska regleringen över dopning trädde ikraft den 1 juli 1992 genom lag (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel. Dopningslagen är till stora delar lik narkotikastrafflagen men skiljer på en central punkt: på vilket sätt dopningsmedlen respektive narkotikan definieras. Istället att för som för narkotika ge en allmän definition med hänvisning till en uppräkningslista i en förordning, ansågs det för dopningsmedlen vara en tillräckligt att avgränsa med en generell definition.

I samband med utredningen gällande kontroll av syntetiska droger och andra farliga ämnen som används i berusningssyfte samt av s.k. prekursorer, diskuterades möjligheten att försöka kontrollera med en särskild lag nya ämnen som inte hunnits eller inte kunnats narkotikaklassas. Lagen skulle med ett regelverk som liknade narkotikastrafflagens men med mer inskränkt straffbarhet samt lindrigare straff inte vara ett alternativ utan en kontrollform som kan träda ikraft snabbare vid uppkomsten av nya missbruksmedel. Om det sedan efter utredning visade sig att ämnet kan narkotikaklassas så skall det överföras efter regeringsbeslut till förordningen (1992:1554) om kontroll av narkotika. Om ämnet inte skulle visa sig uppfylla narkotikadefinitionens krav så kan ämnet dock kvarstå i den särskilda lagen, vilken kom att kallas lag (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Lagen syftar i första hand att få kontroll över handeln med varor som ”i princip saknar något mer allmänt användningsområde för enskilda eller industri, vetenskap eller

sjukvård.” Att varan skall medföra fara för människors liv eller hälsa betyder att det skall ha konstaterats att varan har den egenskapen.

Läkemedelslagen är främst en produktsäkerhetslag för läkemedel, och syftar till att läkemedlen skall vara säkra, verksamma och av god kvalitet. Det anses också att läkemedelslagstiftningen skall skydda folkhälsan men att kontrollen inte får vara av sådan art att den hämmar utvecklingen av läkemedelsindustrin. Läkemedelslagen är till stora delar mindre intressant ur ett polisiärt perspektiv.

Den som handlar med läkemedel utan att ha tillstånd döms enligt en särskild lag, lagen (1996:1152) om handel med läkemedel m.m. Lagen reglerar de fall där t.ex. någon utan tillstånd bedriver detaljhandel, d.v.s. försäljning till konsument. F.n. har endast Apoteksbolaget sådant tillstånd.

Införsel och utförsel av narkotika finns reglerat i lagen (2000:1225) om straff för smuggling och innan dess var den reglerad i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Smuggling av narkotika i smugglingslagen har givits en egen brottsrubricering, narkotikasmuggling. Lagrådet ansåg i sitt remissyttrande att eftersom smuggling av narkotika skiljde sig från de övriga smugglingsbrotten gällande straffskalorna, så borde rubriceringen skilja sig åt så att det inte skall råda tvekan om vilket brott som åsyftas. Även det allmänpreventiva skälet att hur en gärning rubriceras har återverkan på moralbildningen har betydelse.

Konkurrens uppstår när en gärning verkar kunna bedömas som brott mot olika straffbud eller mot samma straffbud flera gånger. I regel skall en gärning dömas i lagkonkurrens, d.v.s. enligt både smugglingslagen och narkotikastrafflagen, om gärningen omfattar rekvisiten för brotten. Ett okvalificerat innehavsbrott kan dock konsumeras av smugglingsbrottet. Ett narkotikabrott konsumerar likväl en olovlig befattning med smuggelgods.

INLEDNING

Jag läser programmet för juridisk kandidatexamen på Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. Som tillämparuppsats 20 poäng har jag valt att fördjupa mig i den rättsliga regleringen av narkotika, dopningsmedel, läkemedel och andra ämnen med liknande egenskaper.

Jag arbetar som kriminalinspektör vid Länskriminalpolisens Cityrotel vid Polismyndigheten i Västra Götaland och utreder brott där gärningsmannen blivit anhållen eller häktad. I mitt yrke har jag gjort den noteringen att narkotikabrott eller dopningsbrott ofta ingår som ett brott vid sidan av huvudbrottet. Tidigare var jag på ordningspolisen i Göteborgs centrum och uppmärksammade uppkomsten av ett nytt missbruk av GHB. Det är i huvudsak dessa två faktorer som föranledde mig att författa ifrågavarande uppsats.

SYFTE

Mitt syfte med uppsatsen är att samla lagstiftningen gällande narkotika, dopningsmedel och andra ämnen med liknande egenskaper i ett sammanhang. Vid sidan om lagstiftningen kommer även praxis gällande tillämpningen av lagarna särskilt med avseende på gränsdragningsproblematiken mellan de olika svårighetsgraderingarna av brotten att belysas. Uppsatsen är skriven ur ett polisperspektiv, och med det menar jag att lagstiftningen presenteras med det urval och i den ordningen som den kan tänkas vara aktuell för framförallt poliser men förhoppningsvis även för andra som kommer i kontakt med narkotika och/eller missbrukare i sitt yrke.

Vid sidan av den specialstraffrättsliga regleringen kommer även vissa andra bestämmelser såsom medförande till kroppsbesiktning och bestämmelser gällande provtagning att behandlas.

METOD

Jag har använt studier av lagtext, förarbeten, rättsfall och andra skriftliga källor som juridisk metod. De skriftliga källorna är främst doktrin, men det ingår även föreskrifter och anvisningar för polisväsendet, beslut från JO och artiklar ur tidningar.

AVGRÄNSNINGAR

Det är den *illegala* handeln med droger som jag avser att analysera rättsligt, och jag har främst koncentrerat mig på narkotikastrafflagen och dopningslagen. Detta för att de av naturliga skäl är de ur polisperspektiv mest centrala. Det är av samma orsak som jag i huvudsak ägnar mig åt gällande rätt och inte mer än översiktligt berör den rättsliga utvecklingen fram till idag och i viss mån vad som kan hända i framtiden.

BAKGRUND

Företeelser med nya droger

En ny drog på marknaden kan under en tid ha en frist innan den faller in under bestämmelserna i de olika lagar som finns på området. Det var något som hände gamma-hydroxy-butyratet, GHB, som började användas till att börja med först i muskeltillväxtstimulerande och senare i berusningssyfte i början av 1990-talet. Det dröjde fram till narkotikaklassningen i februari 2000 som en verksam reglering inträdde. För att ge läsaren en introduktion till problemet kommer jag dock att efter inledningen med den historiska beskrivningen av narkotikamissbruket beskriva just behandlingen av GHB fram till i dag när det faller under narkotikastrafflagens bestämmelser om narkotika.

Narkotika i historien

Narkotika härstammar språkligt från grekiskans *nárke* eller *narkoun*, som översatt betyder sömn respektive göra inaktiv, avtrubbad eller okänslig. Narkotikum var också således beteckningen på droger som hade sådana effekter, exempelvis opium och morfin. I dag är dock narkotika främst ett juridiskt begrepp på de ämnen som finns upptagna på narkotikaförteckningarna som på regeringens bemyndigande förs av läkemedelsverket.¹

Bruket av narkotiska ämnen har förekommit sedan länge i historien och har rört skiftande ämnen eller växter. Cannabis nämns första gången 2.737 f.Kr. i en skrift från Kina, opium odlades 4.000 f.Kr. i Mesopotamien² och koka användes i Sydamerika åtminstone för 5.000 år sedan.³ Dagens missbruk sammanhänger dock med historiska skeenden relativt nära i världshistorien. Med en stark förenkling kan man kortfattat beskriva den historiska utvecklingen från 1700-talet och framåt på följande sätt: Under kolonialtiden ville det brittiska imperiet ha tillgång till de enorma indiska och kinesiska marknaderna. Problemet var att Storbritannien inte hade några varor att erbjuda i utbyte mot de eftertraktade indiska och kinesiska varorna. Efter att lagt under sig Indien och genom att kontrollera detta både militärt och politiskt, återstod Kina. Kina var dock avsevärt politiskt stabilare och i praktiken omöjligt att erövra militärt. Lösningen var att underblåsa ett missbruk av opium för att skapa avsättning för opiumexport till Kina. Opiumet odlades i Indien och skeppades till Kina. Efter det s.k. opiumkriget år 1839—1842 tvingades Kina acceptera importen av opium. Kina började att odla eget opium då landet riskerade bli bankrutt p.g.a. den ojämna handelsbalansen. Därmed hade

¹ Lag (1992:860) om kontroll av narkotika, § 1

² Nuvarande Irak, Syrien och Turkiet

opiumhandelen i borte Asien fått ett fäste som står sig än idag. Missbruket av opium, främst förädlad till heroin, fick sedan ett utbrett fäste bland amerikanska soldater i Vietnam. Missbruket följde sedan med till USA och via riktad marknadsföring även till Europa.⁴

Det fanns dock redan missbruk i både USA och Europa innan 60- och 70-talen. Det uppges dock endast ha varit ett begränsat bruk inom vissa kretsar av konstnärer och medicinalpersonal. Uppskattningar av antalet missbrukare i början av 1900-talet i Sverige ger att de endast var ca 100 och att det gällde främst opiumpreparat.⁵ Opium hade i olika former funnits i litterära kretsar sedan början av 1800-talet och författaren Thomas de Quincey väckte uppmärksamhet genom sin bok *Confessions of an English Opium Eater* 1822, där han beskrev sitt opiummissbruk. I boken gjorde de Quincey följande beskrivning av sitt första opiumintag:

”Men jag tog det! - och inom en timme, oh, himmel, vilken väckelse från den djupaste av det inre medvetandet! Vilken uppenbarelse av mitt inre liv! Att mina smärtor försvunnit, var bara en bagatell i mina ögon; denna negativa effekt försvann i den enorma mängd av positiva effekter, som plötsligt öppnats för mig. Här finns ett universalmedel...för allt mänskligt elände; här finns hemligheten för lycka, över vilken filosofer hade funderat så mycket under så många år; äntligen upptäckt; lycka kan nu köpas för en penny och buren i västfickan; bärbar extas kan bli funnen i en pintbutelj; och sinnesfrid kan sändas med post!”⁶

I slutet av 1930-talet ökade missbruksproblemen främst med anledning av att amfetaminpreparaten introducerades. Missbrukarna fick sina behov gällande centralstimulantia tillgodosedda huvudsakligen genom läkarförskrivning, men 1962 tog den illegala marknaden över tillhandahållandet genom att förskrivningen via recept begränsades.⁷

I slutet av 1960-talet ökade missbruket kraftigt och en grov uppskattning gjord av narkomanvårdskommittén uppskattade antalet tunga narkotikamissbrukare till ca 10.000.⁸

Det var främst inom två grupper som missbruket slog igenom. Dels redan nämnda intellektuella kretsar som genom sitt bruk glamouriserade missbruket, men kvantitativt var det inom redan marginaliserade grupper såsom redan kriminella eller prostituerade

³ Öiseth, s. 4, 14 och 20

⁴ Helling, s. 5 f

⁵ BRÅ, s. 23 f

⁶ Citatet taget ur SNPF nr 4 2000 s. 56 f

⁷ BRÅ, s. 23 f

⁸ a.a. s. 23 f

som missbruket i alla fall uppmärksammades som ett problem.⁹ Genom introduktionen av cannabis i slutet av 60-talet fick narkotikabruket ett brett genomslag i samhället. Det s.k. tunga missbruket av främst heroin tog därefter fart under 1970-talet och har därefter haft en fortsatt central betydelse som narkotisk drog i Sverige vid sidan av amfetaminpreparat, LSD och kokain.¹⁰

Narkotikabruket i dag

Narkotikahandlingen är världens kanske mest omfattande näringsgren enligt FN:s organ för narkotikabekämpning UNDCP, United Nations Drug Control Programme.¹¹ Uppskattningar gällande narkotikamissbruk är alltid vanskliga att göra. I *SOU 1999:90 Narkotikastatistik* diskuteras olika sätt att samla data för att ge en rättvisande bild över missbruket. Ett av problemen med insamlandet av data anses det faktum vara att flera intressenter delar på ansvaret. I utredningen föreslås därför att *en* myndighet, Folkhälsoinstitutet (FHI) får ansvar för frågan.¹²

Utveckling bland ungdomar i årskurs 9 som någon gång provat narkotika kan sägas ha varit ökande från 1989 till 1999. Nivån är dock inte uppe på den nivå som förelåg under toppåren i början av 1970-talet. Bland mänstrande inför värnplikten som någon gång provat narkotika syns samma tendens men till skillnad från ungdomarna i årskurs 9 så är de nästan uppe i samma nivå som i början av 1970-talet.¹³

Det s.k. tunga missbruket är särskilt svårt att bedöma då det saknas undersökningar liknande de som finns för ungdomsgruppen i dels grundskolan och vid mänstringen. Det anses dock finnas två ”säkra” årtal då omfattande undersökningar genomfördes: 1979 och 1992. 1979 uppskattades det finnas mellan 10.000 och 14.000 tunga narkotikamissbrukare. 1992 ansågs antalet vara mellan 14.000 och 20.000 personer.¹⁴ I statistiken över antalet misstänkta för narkotikabrott och brott mot varusmuggling av narkotika ses en ökning under 1990-talet: från 7.676 år 1990 till 10.625 år 1997.¹⁵ Sammantaget för tillgänglig statistik kan man dra slutsatsen att det faktiska antalet tunga missbrukare ökat under 1990-talet.¹⁶ Vidare så har missbruket av syntetiska droger, exempelvis MDMA (ecstasy), starkt kommit att förknippas med ungdomskulturen i många länder där den bland ungdomarna ses som något positivt. De ämnen som behövs vid tillverkningen av syntetiska droger finns alla tillgängliga inom EU vilket förenklar

⁹ Olsson, s. 197 f

¹⁰ BRÅ, s. 24

¹¹ SOU 1998:18 s. 221

¹² SOU 1999:90 s. 7 f

¹³ FHI, s. 124

¹⁴ a.a. s. 131ff

¹⁵ a.a. tabell 78 s. 277

¹⁶ a.a. s. 135

hanteringen då narkotikan kan tillverkas där den konsumeras, vilket innebär lägre pris på gatan.¹⁷ Man vet att tillgången på syntetiska droger ökar och att de inte har de traditionella narkotikapreparatens negativa rykte med sig, och att detta kan leda till att missbruket än mer attraherar unga människor.¹⁸

Lagstiftningen genom tiderna

Bruket av ämnen med samma eller liknande verkan som narkotika har en lång historia sedan flera tusen år. Likaså har missbruket genom tiderna medfört att olika sorters åtgärder vidtagits för att minska de negativa följder som missbruket för med sig. I Sverige fanns det anvisningar gällande överlåtelse och förvaring av farliga och giftiga ämnen redan under 1600-talet. Opium omnämns 1688 och det föreskrevs att det inte fick utlämnas från apotek mot annat än recept då det ansågs medföra alltför stor risk för missbruk.¹⁹

Narkotikakungörelsen tillkom 1923 sedan Sverige anslutit sig till Haagkonventionen av år 1912. Kungörelsen som endast hade böter i straffskalan innehöll ansvar för olovlig in- och utförsel, tillverkning, innehav, försäljning och saluhållande.²⁰ Under den följande tiden fram till 1968 när narkotikastrafflagen trädde ikraft skedde ett antal förändringar och även straffskärpningar. I stort påverkades lagstiftningen av olika konventioner på narkotikaområdet som Sverige tillträtt.

Internationella konventioner

De internationella konventionerna har som sagt påverkat lagstiftningen mot narkotika i Sverige. Redan i början av 1900-talet stod det klart att för att nå effekt gällande bekämpandet av narkotikaproblematiken var nationerna tvungna att samarbeta internationellt för att få verksamma instrument mot droghandeln. Således anordnades en första narkotikakonferens 1909 i Shanghai som sedan följdes av flera andra.²¹

1961 års allmänna narkotikakonventionen, *Single Convention on Narcotic Drugs*, med tilläggsprotokoll av år 1972, samt 1971 års konvention om psykotropa ämnen, *Convention on Psychotropic substances*, kompletterades av ytterligare en konvention av år 1988: FN:s konvention mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen (*United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic substances*). Sverige har ratificerat samtliga konventioner.

¹⁷ Prop. 1997/98:183 s. 27

¹⁸ SOU 1998:18 s. 221

¹⁹ Hoflund s. 11

²⁰ a.a. s. 15

²¹ a.a. s. 15 ff

Den allmänna konventionen, inklusive tilläggsprotokollet, reglerar endast opiater, cannabis och koka, d.v.s. de ursprungliga narkotikapreparaten. Konventionen begränsar användningen av den nämnda narkotikan till medicinska och vetenskapliga ändamål.²² Amfetamin och liknande psykotropiska droger, behandlas i Psykotropkonventionen från 1971 och reglerar även den användningen av de avsedda substanserna till att endast gälla medicinskt bruk eller vetenskapliga ändamål. En tredje konvention tillkom 1988: Narkotikabrottskonventionen. Den har främst till syfte att möjliggöra internationellt samarbete mot narkotikabrottslighet. Konventionen behandlar utlämning av misstänkta brottslingar, förverkanderegler och straffprocessuella tvångsmedel i andra länder än där brottslingen gripits, exempelvis husrannsakan.²³ Konventionen kunde tillträdas av Sverige efter endast smärre förändringar i brottbalkens häleribestämmelser.

²² Ds 1990:53 s. 7

²³ a.a. s. 9 ff

INTRODUKTION AV NY DROG PÅ MARKNADEN

Allmänt

I Sverige uppmärksammades problem i samband med att personer påverkade av GHB fördes till sjukhus för akutvård i början av 1990-talet. Det stod snart klart att det var ett nytt missbruk av GHB som hade uppstått, och då på vissa från varandra isolerade orter i Sverige. Det restes krav mot åtgärder från olika håll inte minst i riksdagen.²⁴

Vad är GHB?

GHB är en kroppsegen substans som fungerar som signalsubstans i hjärnan. GHB reglerar flera viktiga funktioner såsom sömn, temperatur, ämnesomsättning, minne och emotionskontroll. Det har även konstaterats att GHB ökar frisättningen av tillväxthormon.²⁵

GHB framställs genom en relativt okomplicerad kemisk process som endast kräver två kemiska komponenter: gammabutyrolakton (GBL) och soda. GBL används industriellt i stor omfattning, framförallt som färgborttagningsmedel.²⁶ GHB framställdes först i Frankrike på 1960-talet och användes som bedövnings- och narkosmedel. Medlet visade sig även ha effekt mot alkohol och opiummissbruk.²⁷ Användning begränsades då medlet saknade tillförlitlighet med risk för flera allvarliga biverkningar som illamående och kramper.²⁸

Effekt

Effekterna efter intag av GHB är relativt väl kända genom kliniska experiment men ett samtidigt intag av alkohol är inte lika välkänt. Missbruk går vanligtvis till så att dosering sker genom användande av korken till förvaringskärlet används som doseringsmått, d.v.s. vanligen 10 ml.

Kliniska försök har visat att ett intag av 10 mg/kg kroppsvikt ger amnesi (minnesförlust) och hypotoni (lågt blodtryck), dubbla dosen ger sedering (verkar lugnande) och sömn. Vid 50 mg/kg upplevs eufori och vid ännu högre dos anestesi (narkos) och koma. Effekterna ger dåsigheit, yrsel, känsla av frusenhet, illamående och kräkningar.²⁹

²⁴ Riksdagen, Birgitta Sellén, interpellation 1999/2000:144

²⁵ SNPF, nr 1 2000 s. 28 f

²⁶ SNPF, nr 3 1999 s. 49

²⁷ Läkartidningen

²⁸ SNPF, nr 1 2000 s. 30

²⁹ Läkartidningen

Läkemedelslagen tillämpas

GHB är registrerat som läkemedel i vissa andra länder, exempelvis Frankrike och Italien, men saknade medicinsk användning i Sverige. I Läkemedelslagen har regeringen eller efter bemyndigande Läkemedelsverket givits befogenhet att förordna eller föreskriva att läkemedelslagen skall tillämpas på en vara, om det är påkallat från hälso- eller sjukvårdssynpunkt. Det skedde också 1997³⁰ vilket medförde att enligt lagen (1996:1152) om handel med läkemedel blev tillämplig på den som handlar med läkemedel utan tillstånd. Lagen innehåller däremot ingen bestämmelse mot innehav, vilket gör den tämligen verkningslös ur polisiärt perspektiv. Lagen innehåller upp till ett års fängelse i straffskalan.

Förhoppningar på dopningslagen

För att polisiärt komma till rätta med missbruket krävdes det att andra regler blev tillämpliga. Det ansågs allmänt att dopningslagen kunde vara tillämplig på GHB, vilket skulle medföra möjligheter att ingripa mot eget bruk och innehav. Socialminister Lars Engqvist utgick från att GHB skulle komma att anses vara dopningsmedel vid en rättslig prövning.³¹ Möjligtvis byggde han sina antaganden på utredningen som föregick kriminaliserandet av det egna bruket gällande dopningsmedel, SOU 1996:126, som konstaterade att ”eftersom GHB således har inverkan på frisättningen av tillväxthormon faller denna substans in under dopningslagens definition.”³² När det första dopningsmålet gällande GHB kom upp till prövning kunde dock tingsrätten konstatera efter att hört experter inom området, att det visserligen var styrkt att GHB ökar *frisättningen* av tillväxthormon, men inte att det var styrkt att *produktionen* av tillväxthormon ökade. Det medförde att tingsrätten slog fast att det strider mot ”vedertagna hänsyn till rättssäkerheten inom straffrättsskipningen” att ge dopningslagen en tolkning som står i strid med dess ordalydelse. Tingsrätten menade alltså i enlighet med lydelsen av 1 § d) dopningslagen så krävdes det att *båda* rekvisiten var uppfyllda.³³

³⁰ LVFS 1997:8

³¹ Riksdagen, Socialminister Lars Engqvist, 1999-11-30, svar på frågorna 1999/2000:204, 221 och 232

³² SOU 1996:126, s. 320

³³ Göteborgs tingsrätt, s. 4f

Narkotikaklassningen

Regeringen hade dock förberett en narkotikaklassning redan innan utslaget i dopningsmålet hade kommit den 17 december 1999.³⁴ När det stod klart att dopningslagen inte skulle bli tillämplig på GHB, fattade regeringen vid ett regeringsmöte den 13 januari 2000 beslut om att föra in GHB i förordningen om kontroll av narkotika, d.v.s. GHB klassades som narkotika och förordningen trädde ikraft den 1 februari 2000.³⁵

GHB i dag

Efter att missbruket först rapporterades minska har det under hösten 2000 kommit rapporter om att antalet vårdsökande på akutsjukhusen i Göteborg återigen stiger. En av de sakkunniga i det s.k. dopningsmålet, överläkare Kai Knutsen, uppger till Göteborgs Posten att det under våren 2000 var en markant minskning av inflödet till akutmottagningen av personer påverkade av GHB. Den trenden har dock vänt och ökar under hösten 2000.³⁶

Även från Sundsvall och Härnösand rapporteras om ökad förekomst av missbruk av GHB, men med den komplikationen att GBL numera används istället för GHB.³⁷

³⁴ Borås Tidning

³⁵ SFS (2000:2)

³⁶ Göteborgs-Posten, s. 11

³⁷ Polistidningen, s. 2 f

SPECIALSTRAFFRÄTTSLIG KONTEXT

Inledning

Narkotikastrafflagen är den centrala specialstraffrättsliga lagstiftningen gällande de ämnen eller varor som används i berusningssyfte. Narkotikastrafflagen kompletteras vad gäller smuggling av narkotika av *lagen (2000:1225) om straff för smuggling*. Jag inleder dock först med *lagen (1992:860) om kontroll av narkotika* som innehåller bestämmelser om all laglig hantering av narkotika, därefter med narkotikastrafflagen för att sedan gå vidare med dopningslagen. Efter dopningslagen behandlar jag läkemedelslagen och lagen om förbud av vissa hälsofarliga varor och sist smugglingslagen och då särskilt lagens bestämmelser gällande smuggling av narkotika.

LAG (1992:860) OM KONTROLL AV NARKOTIKA

Allmänt

Tillåten hantering av narkotika behandlas i *lagen (1992:860) om kontroll av narkotika*, fortsättningsvis kallad *narkotikakontrollagen*. Den innehåller också regler gällande kemiska ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika, regler gällande tillstånd och tillsyn, avgifter och ansvarsbestämmelser.

Till lagen finns det en utfärdad *förordning (1992:1554) om kontroll av narkotika* (narkotikakontrollförordningen), där regeringen efter bemyndigande i 12 § i lagen om kontroll av narkotika givits behörighet att besluta om ytterligare föreskrifter. Lagens narkotikadefinition hänvisar till narkotikastrafflagens 8 §.

Import och export

Det bakomliggande syftet med bestämmelsen är att endast det legala behovet av narkotika skall tillgodoses genom importen, tillverkningen och övriga tillåtna hanteringsformer och att därigenom förhindra att narkotika används i missbrukssyfte. För att bedriva import eller export krävs tillstånd men resande kan om inte annat är föreskrivet medföra narkotikaklassade läkemedel avsett för personligt bruk, med vissa begränsningar enligt Läkemedelsverkets bestämmelser.

För export eller import krävs det enligt 4 § i förordningen tillstånd i varje enskilt fall, s.k. införsel eller utförselcertifikat. Paragrafen innehåller även särskilda regler gällande förvaring som går utanför reglerna gällande förvaring av läkemedel som finns i läkemedelslagen.³⁸

Läkemedelsverket prövar frågor om tillstånd, och tillstånd kan vägras om uppgifterna som lämnas är bristfälliga eller felaktiga eller om det på grundad anledning kan misstänkas att ämnen kommer till användning vid olaglig narkotikatillverkning.³⁹

Tillverkning

Med tillverkning enligt narkotikakontrollagen menas framställning, omvandling, bearbetning, avvägning, uppräknings, förpackning eller ompackning av narkotika. Även framställning av en beredning som innehåller narkotika utan att beredningen anses som narkotika, räknas som tillverkning. Tillverkningsbegreppet skiljer sig sålunda från vad det normala språkbruket syftar på.

³⁸ Prop. 1991/92:107 s. 117

³⁹ 8 §

All framställning såsom kemiska processer och liknande kräver tillstånd. Så även framställning genom odling av narkotiska växter. Det är av betydelse exempelvis vid odling av cannabis som internationellt har ett visst kulturellt värde vid framställning av bl.a. hampa. Men trots att allmänna narkotikakonventionen medger att ansluta länder tillåter odling av cannabis för utvinning av fibrer eller som energiråvara så bör sådant tillstånd inte medges i Sverige på grund av missbruksrisken.⁴⁰ Att notera är om odlingen sker utan tillstånd med eller utan missbrukssyfte, det kan komma att straffas antingen som framställning eller som innehav enligt narkotikastrafflagen, se nedan.

Avseende de övriga uppräknade tillverkningsåtgärderna -omvandling, bearbetning, avvägning, uppräkning, förpackning eller ompackning av narkotika- kräver likväl tillstånd. Den som har tillstånd till tillverkning skall tillse att ingen obehörig kan åtkomma narkotika och det kan ske genom att tillverkaren meddelar föreskrifter och utövar tillsyn över personalen.⁴¹

Handel

Handla med narkotika får endast den som antingen med stöd av tillstånd för import eller för tillverkning, den som har rätt att bedriva detaljhandel med läkemedel eller den som har fått särskilt tillstånd för partihandel.⁴² Partihandel är negativt definierat genom att all handel med läkemedel som inte är detaljhandel (d.v.s. Apoteksbolaget AB) är att anse som partihandel. Detaljhandel är försäljning till konsument, sjukvården eller till den som är behörig att förordna läkemedel.⁴³

Innehav

De som har rätt att handla med narkotika, fått tillstånd till import, befattningshavare i försvarsmakten enligt vissa föreskrifter och den som fått det förskrivet enligt recept från läkare, tandläkare eller veterinär har rätt att *inneha* narkotika. Även vid vissa institutioner kan narkotika innehas för forskning, undersökning eller undervisning. Det finns även möjlighet efter tillstånd att i utbildningssyfte eller annat samhällsnyttigt ändamål till innehav.

Polisens och tullens innehav vid tagande av beslag enligt RB, ansågs inte ha behov av att uppräknas i lagen.⁴⁴

⁴⁰ Prop. 1991/92:107 s. 64

⁴¹ a.a. s. 118

⁴² a.a. s. 119

⁴³ Lag (1996:1152) om handel med läkemedel m.m.

⁴⁴ 1991/92 SoU21 s. 29

Prekursorer

I det ursprungliga lagförslaget fanns ingen bestämmelse om kemiska ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika, s.k. prekursorer eller essentiella kemikalier, införda.⁴⁵ Prekursorer är kemikalier som lätt kan förändras till narkotiska preparat, och essentiella kemikalier är kemikalier som är nödvändiga vid framställning av narkotika.⁴⁶

I FN:s narkotikabrottskonvention (se ovan) finns bestämmelser gällande prekursorer.⁴⁷ Det har dock överlåtits till parterna att själva bestämma hur kontrollen skall utformas eller hur den lagliga regleringen skall utformas. Vid promemorian som redogjorde för konventionen och dess förhållande till svensk rätt, bedömdes det inte föreligga anledning att särskilt lagstifta om kontrollen utan Sverige torde kunna uppfylla konventionens mål med gällande regler och med frivilliga överenskommelser med tillverkare och försäljare.⁴⁸ En reservation som gjordes i promemorian visade sig vara befogad, då det i proposition 1991/92:107 lades fram ett förslag för införandet av reglering gällande prekursorer i den då nyligen ikraftträdde narkotikakontrollagen. De kemiska ämnen som omfattas av kontrollen specificeras i bilaga 2 till narkotikakontrollförordningen.

För prekursorer gäller samma regelsystem som för narkotika gällande tillstånd och tillsyn, avgifter och ansvar. För prekursorer är dock utgångspunkten att all hantering av ämnena är laglig till skillnad mot narkotika, men att det från den rätten görs undantag. Det skall enligt propositionen inte komma på fråga att användning för enskilt bruk eller i begränsad omfattning beläggs med krav på tillstånds- eller anmälningsplikt.⁴⁹

⁴⁵ Prop. 1991/92:107

⁴⁶ Prop. 1992/93:186 s. 19

⁴⁷ Artikel 12

⁴⁸ Ds 1990:53 s. 44 f

⁴⁹ Prop. 1992/93:186 s. 42 ff

Straff, förverkande och polisens skyldighet att lämna biträde

Lagen, som närmast är att anse som en ordningsföreskrift,⁵⁰ innehåller straffansvar för både uppsåtliga och oaktsamma brott för vissa uppräknade förfaranden. Förutsättningen för ansvar är att gärningen inte är belagd med straff enligt narkotikastrafflagen. Straffskalan innehåller böter eller fängelse i högst ett år.⁵¹

Ämne som varit föremål för brott enligt 13 § kan förverkas enligt 13 a. Även värdet av utbyte av brottet kan förverkas om det inte är oskäligt.⁵² Läkemedelsverket sköter tillsyn enligt lagen, och kan begära polismyndighetens biträde vid kontroll av exempelvis utrymmen där narkotika förvaras.⁵³

⁵⁰ Prop. 1992/93:186 s. 39

⁵¹ 13 §

⁵² Angående resonemang om utbyte av brott—se narkotikastrafflagen

⁵³ 11 §

NARKOTIKASTRAFFLAGEN

Allmänt

Narkotikastrafflagen innehåller en uppräknning med de olika förfarandena med narkotika som omfattas av lagen. Behovet av hur stor kunskap som den yrkesutövande enskilde polisen behöver är olika beroende på vilken tjänst som tjänstemannen innehar. För vissa kommer säkerligen narkotikastrafflagens olika brottsbeskrivningar i första paragrafens 6 punkter mest till användning för att sortera ut det egna bruket, då ett gripande enligt RB 24:7 inte kan ske, se nedan under *Tvångsmedel vid misstanke om eget bruk*. I övriga fall där narkotika påträffas får förundersökningen visa vilken punkt den misstänkte kan ha brutit mot. Normalt torde det dock inte åligga åklagare eller domstolar att specificera enligt vilken punkt en gärning skall bedömas eller om gärningen skall ses som ett eller flera brott. Domstolen behöver ”bara” konstatera att narkotikabrott föreligger och inte ange huruvida gärningen skall ses som en eller flera av de i punkterna uppräknade.⁵⁴

De *uppsåtliga* narkotikabrotten finns i tre grader: ringa narkotikabrott, narkotikabrott och grovt narkotikabrott. En *oaktsam* variant är vårdslöshet med narkotika där det krävs *grov vårdslöshet* för straffbarhet.

Gemensamt för att en gärning skall bedömas som narkotikabrott är att det dels är olovlig befattning och att det dels är narkotika enligt definitionen som befattningen avser.⁵⁵ En olovlig befattning med narkotika kan synas falla under flera av punkterna i 1 § men skall ändå endast straffas enligt *en* enligt allmänna straffrättsliga principer.⁵⁶ Som olovlig befattning ses all befattning som inte är sanktionerad enligt lagen om hantering av narkotika, se ovan.

Narkotikadefinitionen

Vad som är narkotika definieras i lagens 8:e §:

8§ Med narkotika förstås i denna lag läkemedel eller hälsofarliga varor med beroendeframkallande egenskaper eller euforiserande effekter eller varor som med lätthet kan omvandlas till varor med sådana egenskaper eller effekter och som på sådan grund är föremål för kontroll enligt en internationell överenskommelse som Sverige har biträtt, eller av regeringen förklarats vara att anse som narkotika enligt lagen.

⁵⁴ BRÅ, s. 143

⁵⁵ Narkotikastrafflagen 1§

⁵⁶ Hoflund, s. 140

Narkotikadefinitionen avgör om en vara skall anses som narkotika. Definitionen ger även återverkningar på annan lagstiftning då andra författningar hänvisar till narkotikastrafflagens definition.

Vad som sägs i paragrafen är att narkotika antingen kan vara läkemedel eller hälsofarliga varor med beroendeframkallande egenskaper eller euforiserande effekter; eller varor som med lätthet kan omvandlas till sådana varor. Förutom att varan skall falla in under någon av kriterierna ovan, så skall varan dessutom vara upptagen i antingen någon av narkotikaförteckningarna som Sverige ratificerat eller att regeringen förklarat varan vara att anse som narkotika.

Läkemedelsbegreppet är kopplat till Läkemedelslagens definition på vad som är läkemedel, se nedan under Läkemedelslagen. Hälsofarliga varor är sådana varor som p.g.a. sina inneboende egenskaper medför fara för människors liv eller hälsa.

Definitionen ändrades 1999⁵⁷ då den tidigare inte ansetts vara överensstämmande med utvecklingen på preparatområdet. Definitionen var tidigare *starkt vanebildande egenskaper*, något som man inte ansåg överensstämma med flera av de preparat som ingick i narkotikaförteckningarna, exempelvis LSD. Förändringen sågs inte som en *utvidgning* av definitionen mot gällande rättspraxis utan mer som en *anpassning* av definitionen till utvecklingen på narkotikaområdet.⁵⁸

Många varor kan betecknas beroendeframkallande och/eller euforiserande, men det angavs i propositionen att förutom att varan skall uppfylla de grundläggande rekvisiten för narkotika, så krävs det även att regeringen förklarat varan som narkotika. Den aspekten medför att de i ock för sig ganska vida begreppen definitionsmässigt blir tillfredsställande ur rättssäkerhetsperspektiv.⁵⁹

Beroendeframkallande egenskaper

Skillnaden mellan beroendeframkallande egenskaper och starkt vanebildande är såsom begrepp lika varandra. Beroendeframkallande överensstämmer mer med det begrepp som använts internationellt ”dependence-producing drugs”. Anledningen till att Sverige kom att använda starkt vanebildande har inte kunnat klarläggas,⁶⁰ men med förändringen till beroendeframkallande ansågs definitionen ändras till ett mer vetenskapligt lämpligt uttryck samt till att det är det uttryck som överensstämmer med det uttryck som används internationellt.⁶¹

⁵⁷ SFS (1999:43)

⁵⁸ Prop. 1997/98:183 s. 33

⁵⁹ a.a. s. 34 f

⁶⁰ Ds 1997:70 s. 107

⁶¹ Prop. 1997/98:183 s. 33

Någon väsentlig skillnad avsågs alltså inte med förändringen av definitionen till beroendeframkallande egenskaper. Alltså kvarstår de problem med begreppet såsom att det tar tid att visa om en vara är beroendeframkallande.⁶² Utredning gällande en varas eventuella beroendeframkallande egenskaper utförs av Folkhälsoinstitutet gällande varor som inte är läkemedel då utredningen utförs av Läkemedelsverket.

Euforiserande egenskaper

Euforiserande effekter anses allmänt vara enklare och snabbare att påvisa än beroendeframkallande egenskaper, och studierna som skall påvisa detta är inte lika omfattande.⁶³ Det uttalades vid tiden för narkotikaklassningen av GHB att just förändringen av definitionen underlättat beslutet.⁶⁴

Med eufori avses en stark känsla av lycka och välbefinnande. Eufomani användes tidigare som en synonym till narkomani. En varas euforiska egenskaper kan framgå av djurförsök men även av missbrukarnas egna skildringar.⁶⁵

Kriminaliserade förfaranden

I narkotikastrafflagen är all olovlig hantering med narkotika kriminaliserad, förutom smuglingsfallen som hanteras av smugningslagen. I narkotikastrafflagens första paragraf räknas de förfaranden med narkotika som är straffbara upp, indelade efter den ordning i vilken lagstiftaren ansett hur allvarligt brotten är. I andra paragrafen finns de omständigheter under vilka ett brott kan ses som ringa, och i den följande paragrafen vad som stipulerar att ett brott anses som grovt. I 3a § finns det en oaktsam variant, vårdslöshet med narkotika, till vilken det krävs grov oaktsamhet för att drabbas av ansvar.

⁶² Prop. 1997/98:183, s. 34

⁶³ Ds 1997:70 s. 101

⁶⁴ Riksdagen, 1999-11-30, Socialminister Lars Engqvist, svar på frågorna 1999/2000:204, 221 och 232

⁶⁵ Prop.1997/98:183 s. 34

1§ Den som olovligen

1. överlåter narkotika,
 2. framställer narkotika som är avsett för missbruk,
 3. förvärvar narkotika i överlåtelsesyfte,
 4. anskaffar, bearbetar, förpackar, transporterar, förvarar, eller tar annan sådan befattning med narkotika som inte är avsedd för eget bruk,
 5. bjuder ut narkotika till försäljning, förvarar eller befordrar vederlag för narkotika, förmedlar kontakter mellan säljare och köpare eller företar någon annan sådan åtgärd, om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel, eller
 6. innehar, brukar eller tar annan befattning med narkotika
- döms, om gärningen sker uppsåtligen, för narkotikabrott till fängelse i högst tre år.

Överlåtelse, 1 punkten

Överlåtelse av narkotika finns i den första punkten och ses som den mest straffvärda handlingen gällande narkotikabrottsligheten. Bakgrunden torde vara att överlåtaren profiterar på andra människors beroende och genom att tillhandahålla narkotika underhåller han deras missbruk.⁶⁶

Med överlåtelse avses försäljning, byte, gåva eller på annat sätt överlåter narkotika.⁶⁷ Betydelsen av överlåtelsebegreppet finns ej preciserat i förarbetena till NSL⁶⁸ förutom att det uttryckligen avsågs att även att gåva medräknades i överlåtelsebegreppet.⁶⁹ Även ett lån av narkotika kan ses som överlåtelse om tillbakalämmandet inte avser samma parti narkotika.⁷⁰

Överlåtelsen är fullbordad i ock med att narkotikan överlämnats till förvärvaren. Brottet anses inte avslutat utan fortgår dock tills betalning skett.⁷¹

Överlåtelsebegreppet innefattar allt från den som överlåter en liten mängd för omedelbar konsumtion, till ägaren som agerar genom mellanhänder och kanske aldrig själv tar direkt befattning med narkotikan. Överlåtare kan även den som mottager narkotikan vara, om hans agerande inte endast består i att acceptera ett erbjudande att köpa narkotika då han kan straffas enligt §1 punkten 3 om hans förvärv är i överlåtelsesyfte. Mottagaren måste för att anses som överlåtare gå utanför det agerande som är nödvändigt för att brottet skall komma till stånd. Det torde då vara så för att dömas för överlåtelse av narkotika genom

⁶⁶ Prop. 1982/83:141, s. 14 f

⁶⁷ Zila, s. 59

⁶⁸ BRÅ, s. 102

⁶⁹ Prop. 1968:7, s. 118

⁷⁰ Zila, s. 59

⁷¹ NJA 1972 s. 429

vara köpare genom t.ex. att genom att söka upp och förmå annan till att överlåta kan dömas för medverkan till överlåtelse.⁷²

Framställning, 2 punkten

Framställning infördes 1983 i NSL efter att tidigare varit benämnt tillverkning. För att framställning skall anses vara olovlig, krävs att framställningen gäller narkotika som är avsett för missbruk. Som framställning menas förutom odling av narkotiska växter, även omvandling av kemiska ämnen till exempelvis amfetamin, samt bearbetning och ompackning såvitt dessa kan anses ingå i en framställningsprocess.

Att framställningen skall gälla i missbrukssyfte har betydelse gällande de osjälvständiga brottsformerna. Om t.ex. odling av cannabisfrön sker och åklagaren inte lyckas visa att det var i missbrukssyfte, begränsas den straffbara kretsen endast till gärningsmannen genom innehavsbrottet. I propositionen ansågs en kriminalisering utan nämnda specificering i missbrukssyfte inte vara motiverad.⁷³

Förvärv i överlåtelsesyfte, 3 punkten

Förvärv i överlåtelsesyfte kan sägas vara motparten till överlåtaren i de fall där "förvärvaren" inte agerat på ett sådant sätt att även han kan betraktas som överlåtare, se ovan. Bestämmelsen infördes 1983 och syftet var att i de fall där medverkan till överlåtelse inte kunde anses föreligga, det uppstod ett glapp till när gärningen var att anse som innehav. Innehav var och är inte straffbar i de osjälvständiga brottsformerna, exempelvis medverkan, och det kunde då bli så att den ena parten straffades för försök till överlåtelse och motparten var straffri från innehav då försök inte är kriminaliserat gällande punkten 6 innehav.

Ett praktiskt exempel på problemen som kunde föreligga innan förändringen 1983 är situationen där det vid en husrannsakan under en pågående narkotikaaffär, påträffas en säljare som ännu inte hunnit överlåta partiet med narkotika. Säljaren var då straffbar för försök till överlåtelse, men köparen var straffri då försök till innehav inte var kriminaliserat.⁷⁴

Anskaffar, bearbetar, förpackar, transporterar, förvarar, eller tar annan sådan befattnings som inte är avsett för eget bruk, 4 punkten

De uppräknade förfarandena rör alla kvalificerat handhavande med narkotika, som tidigare innan lagändringen 1983 bedömdes som innehav för eget bruk när det inte

⁷² BRÅ, s. 107 f

⁷³ Prop. 1982/83:141 s. 15 f

⁷⁴ Prop. 1982/83:141, s. 16 ff

förelåg en framställnings- eller överlåtelsesituation.⁷⁵ Det var dock otillfredsställande att förfarandena trots att de ansågs vara kvalificerade befattningar med narkotika, inte kunde straffas i förberedelse- och försöksstadierna samt likadant för medverkan.⁷⁶ Samtidigt som det kunde konstateras att det förelåg behov av att nämnda förfaranden i narkotikahandeln blev kriminaliserade, så fanns det inte några kriminalpolitiska skäl för att kriminalisera innehavet för eget bruk i motsvarande omfattning. Lösningen blev att de i 4:e punkten uppräknade befattningarna ”bröts ur” innehavsbrottet och straffbelagdes särskilt.⁷⁷ Det måste ännu en gång påpekas att det endast gäller sådan narkotikaverksamhet som har till syfte att överlåta eller smugla narkotika.⁷⁸ Nämnda förfaranden gäller alltså endast i de fall där det inte är avsikten att narkotikan skall användas för eget bruk vilket i såfall faller under punkten 6 innehav. Av det sagda framgår således att mer omfattande innehav av narkotika för eget bruk sällan torde medföra *grovt* brott då om det vid bedömning av om brottet skall ses som innehav för eget bruk, självfallet krävs att det kan konstateras vara för eget bruk vilket borde vara svårt om det rör sig en mängd som överstiger behovet för det egna bruket.⁷⁹

Tillämpningen av 4:e punkten kräver att hanteringen med narkotika varit av något sånär speciella och i vart fall ingripande åtgärder där befattningen med narkotika varit huvudsyftet eller varit det väsentliga ändamålet.⁸⁰

Med *anskaffar* åsyftas de fall där någon utan att vara förvärvare anskaffar narkotika för *annans räkning*, och utan att själv ha för avsikt att bruka narkotikan. Med andra ord en mellanmanssituation. Med utbrytning av anskaffande från innehav åtkoms de fallen där någon skaffar narkotika till en annan, och det bör av preventiva skäl vara möjligt att således förberedelse och försök är straffbara. Det av skälet att det inte skall behöva uppkomma ett bruk, d.v.s. fullbordat brott innan anskaffaren blir straffbar och indirekt innan rättsväsendet kan ingripa.⁸¹

Främjar narkotikahandel, 5 punkten

Punkten 5 lyder ”bjuder ut narkotika till försäljning, förvarar eller befordrar vederlag för narkotika, förmedlar kontakter mellan säljare och köpare eller företar någon annan sådan åtgärd, om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel”.

Punkten tillkom 1983 för att de som inte direkt handhar narkotikan skulle bli straffrättsligt åtkomliga. Tidigare kunde de som endast med råd eller dåd tog befattning

⁷⁵ Prop. 1982/83:141, s. 18

⁷⁶ Hoflund s 51

⁷⁷ a.a. s. 51

⁷⁸ BRÅ, s. 122

⁷⁹ BRÅ, s. 122

⁸⁰ Prop. 1982/83:141 s. 18 f och 33 f

med narkotika undslippa ansvar.⁸² I ock med tillkomsten av punkten kunde mer abstrakta handlingar bestraffas utan att kravet på ett bestämt narkotikaparti behövde visas.⁸³ Det är dock inte straffbart med mera löst hållna instruktioner hur exempelvis narkotika skall brukas som avses,⁸⁴ utan det skall vara vissa mer vanemässiga eller yrkesmässiga verksamheter som har till syfte att finna avsättning för narkotika.⁸⁵ Bestämmelsen gäller endast handel med narkotika, vilket skall ses om ett *kvantitativt* rekvisit. Vanemässig hantering av små mängder är inte att hänföra till narkotikahandel. Vanemässig förmedling av 450 gram cannabisharts som vid tre tillfällen överlåtits bedömdes inte varit av sådan omfattning att *narkotikahandel* var för handen.⁸⁶ För att bestämmelsen skall bli tillämplig så krävs det *inte* att det kan påvisas att handlingen verkligen påverkat handeln med narkotika, s.k. konkret fara, eller att ett visst brott begåtts. Det är tillräckligt om en abstrakt fara föreligger för att främjandet typiskt sett medför risk för att handel med narkotika främjas.⁸⁷

I punkten exemplifieras tre olika sätt som narkotikahandel kan främjas av: bjuder ut narkotika till försäljning, förvarar eller befordrar vederlag för narkotika samt förmedlar kontakter mellan köpare och säljare.

Att bjuda ut narkotika kan sägas vara reservbrottet i de fall där det inte går att konstatera vilket narkotikaparti det är frågan om, då det i såfall skulle vara fråga om överlåtelse enligt punkten 1, eller försök till sådant brott. Det finns alltså inget krav att åklagaren lyckas visa en specificerad mängd eller specificerat parti narkotika för att den tilltalade skall fällas till ansvar för att ha bjudit ut narkotika.

Förvarar eller befordra vederlag för narkotika kan sammanfattas som kurirverksamhet. Den som själv på ett mer omfattande sätt än bara ”kurirverksamheten” ingår i en brottsplan, blir inte att bedöma som befordrare av vederlag. I NJA 1987 s 680 hade en inblandad kurir även förutom att agera som kurir bidragit med egna medel och även haft en viss medverkan i brottsplanens planerande. Gärningarna bedömdes inte som brott mot 1§ 5 p. utan som försök till narkotikabrott, och då antagligen⁸⁸ till 1§ 3p. förvärv i överlåtelssyfte.

Förmedlar kontakter mellan köpare och säljare gäller de fall där en person sammanför parterna. Vanligtvis kommer liknande åtgärder att vara att bedöma som medhjälp till överlåtelse, men i de fall där det inte går att visa att förmedlingen av kontakterna inte lett

⁸¹ Prop. 1982/83:141, s. 17 ff

⁸² Hoflund s. 53

⁸³ Prop. 1982/83:141, s. 21

⁸⁴ Zila, s. 60

⁸⁵ Prop. 1982/83:141, s. 121

⁸⁶ NJA 1991 s. 110

⁸⁷ Leijonhufvud, s. 38 f

⁸⁸ SvJT 1987 s 138

till ett bestämt brott, blir 5:e punkten aktuell. Att det skall vara fler förmedlingar än en framgår av lagtexten som talar om just kontakter.

I NJA 1987 s. 156 dömdes en kvinna till fyra månaders fängelse trots att hon inte var fyllda 21 år vid tidpunkten för brottet. Kvinnan och sambon hade främjat narkotikahandel genom att med totalt 35.000 kr finansierat annans narkotikabrottslighet, och förfarandet ansågs ha ett sådant högt straffvärde att annat straff än frihetsberövande inte kunde bli aktuellt, trots kvinnans ungdom och tidigare vandel. HD uttalade ”att möjligheten till lätt förtjänta pengar kan vara svår att motstå gör snarast ett bestämt avståndstagande från samhällets sida särskilt angeläget.”

Innehav, brukar eller tar annan befattning med narkotika, 6 punkten

Efter kriminaliseringen av det egna bruket 1988 dröjde det till 1993 tills polisen utrustades med en reell befogenhet att ingripa mot bruket genom möjligheten till kroppsbesiktning. Det egna bruket som undantagslöst anses som ringa brott var endast sanktionerat med böter i straffskalan vilket gjorde att bevisningen inte kunde styrkas med prov från kroppen, d.v.s. kroppsbesiktning kunde inte utföras. Efter lagändringen infördes fängelse i straffskalan och kroppsbesiktning blev möjlig.

För att anses som innehavare kan man sammanfatta rättsläget så att en besittningssituation skall anses föreligga. Innehavsbegreppet gällande narkotika sammanfaller i stort med besittningsbegreppet, men en viss utökning av innehavsbegreppet i jämförelse med besittning avdömdes i NJA 1981 s 444. Det var två män som åkte med en tredje man i en bil. Mannen hade på deras uppdrag förvärvat narkotika. Medföljarna dömdes för innehav då de medföljde i bilen med vetskap om att narkotikan fanns i bilen, vilken införskaffats delvis till dem och att uppdelning skulle ske vid framkomsten till målet. Det bör påpekas att efter aktuellt mål så har narkotikastrafflagen förändrats och det beskrivna förfarandet skulle antagligen med dagens lagstiftning anses som förvärv respektive förvärv och medverkan därtill.

Innehav i omedelbar samband med konsumtion anses inte som innehav. Innehav av en nyckel till en förvaringsbox anses som innehav,⁸⁹ men det näraliggande fallet med ett kvitto från ett förvaringsställe skall inte anses som innehav.⁹⁰ Ledning kan sökas i det faktum att innehavaren skall ha faktisk fysisk rådighet över narkotikan.⁹¹

Det finns ingen restriktion gällande att det skall vara befattning i viss omfattning eller liknande utan all hantering med narkotika som inte är straffbar enligt någon annan punkt omfattas av punkt 6.

⁸⁹ NJA 1983 s. 425

⁹⁰ BRÅ, s. 116

⁹¹ Hoflund, s. 59

Narkotikabrottets krav på uppsåt

Enligt lydelsen i 1 § narkotikastrafflagen krävs uppsåt för att en gärning skall bedömas som narkotikabrott. Generellt finns det för andra brott än effektbrott⁹², (exempelvis misshandel), två sorters uppsåt: vetskap eller eventuellt uppsåt. Vetskap är att gärningsmannen har full kunskap om att saken tillhör en annan (vid stöld). Vid eventuellt uppsåt är det två led som skall vara uppfyllda för att uppsåt skall anses föreligga: 1) personen det gäller skall inse att det är möjligt att saken tillhör en annan- att det åtminstone föreligger risk för det, och 2) att vetskap om att saken tillhör en annan inte skulle avhållit honom från att tillgripa saken.

För uppsåt krävs det dock inte att det föreligger vetskap eller eventuellt uppsåt gällande s.k. normativa rekvisit, exempelvis vad som är otillbörligt. Det skulle om det krävdes uppsåt om sådana värderingsord vara i praktiken omöjligt att visa att den tilltalade hade vetskap eller insåg vad som var otillbörligt. Det räcker för att uppsåt skall anses föreligga att uppsåt förelåg gällande ”de faktiska omständigheterna som utgör underlag för värderingen.”⁹³

För juridiska begrepp, till vilket narkotika hänförs, uppnås betydande effektivitetsvinster om man kan bortse från om den tilltalade saknat uppsåt till att varan är klassad som narkotika. Den som saknar uppsåt om att ämnet är narkotikaklassat, s.k. straffrättsvillfarelse som finns i brottsbalken 24:9 kan undgå ansvar för brott om det kan visas att missuppfattningen varit uppenbart ursäktlig.

Från straffrättsvillfarelse får man skilja de fall där personen levt i faktisk villfarelse gällande vilken vara som det gäller, s.k. förväxlingsfall. Den som tror sig handskas med ett ofarligt preparat exempelvis socker, men att det senare visare sig vara amfetamin som är klassat som narkotika, bör inte straffas för uppsåtligt brott då det är frågan om en villfarelse om det faktiska förhållandet.⁹⁴ Det kan dock vara olämpligt att den som över huvud inte insett att han gjort något olämpligt straffas för ett uppsåtligt brott. Straffriheten i ”förväxlingsfallet” är alltså inte resultatet av att man tillämpar reglerna om uppenbart ursäktlig straffrättsvillfarelse i BrB 24:9 utan beror på avsaknaden av uppsåt.

Straffrihet enligt BrB 24:9

Utrymmet för straffrihet enligt BrB 24:9 är dock mycket begränsad och det skall vara en speciell omständighet som medför att personen inte straffas i det enskilda fallet.

⁹² För effektbrott till vilket misshandel hör finns det även direkt uppsåt och indirekt uppsåt, men det gäller endast till att effekten uppkommer

⁹³ Leijonhufvud, s. 77

⁹⁴ Zila, s. 61

I rättsfallet RH 1990:99 undgick en utländsk medborgare boende i Sverige sedan flera år ansvar för narkotikabrott och varusmuggling gällande 1,6 kg kat. Som skäl för ansvarsfriheten angav Svea hovrätt att mannen påbörjade en resa till bland annat Danmark och England innan kat narkotikaklassades i Sverige, och att han befann sig utomlands när narkotikaklassningen skedde. Narkotikaförteckningen var inte kompletterad med kat förrän först efter brottstidpunkten, vilket dock inte är ett formellt krav för att kat skulle anses som narkotika, då det räcker med att beslutet fattats. För mannen var dessutom bruket av kat att anse som religiöst och fullkomligt accepterat i hemlandet, och att det för mannen torde varit totalt främmande att kat skulle vara att anse som narkotika.

I RH 1997:50 var bl.a. frågan uppe om avsaknaden av uppsåt till att en medicin som inköpts i Bulgarien men som visat sig innehålla narkotikaklassat bromazepam kunde medföra ansvarsfrihet. Den tilltalade gjorde gällande att han på ett apotek utan att dessförinnan konsulterat läkare införskaffat två paket med trettio tabletter i varje efter inrådan av apotekspersonal. Anledningen var sömnsvårigheter efter en trafikolycka. Han läste inte texten på askarna och inte på de medföljande informationstexterna och sade sig sakna kännedom om att det kunde vara otillåtet att föra in medicinen i Sverige. Hovrätten konstaterade att det inte kunde begäras att vederbörande särskilt skulle tillfråga apotekspersonalen om medicinen innehöll narkotika, och att med den (ringa) erfarenhet som han hade haft med liknande medicin innan inte kunde föreligga något skäl att bli misstänksam mot innehållet. Mängden medicin kunde inte heller anses vara sådan som är orimligt för eget bruk i det aktuella fallet. Hovrätten fällde inte mannen till ansvar då de konstaterade att personen saknade både vetskap och eventuellt uppsåt om att medicinen innehöll narkotika, men att även då uppsåt gällande det rättsliga begreppet i princip inte behöver föreligga utan endast om vad han befattar sig med, så framstod hans misstag som ursäktligt.

Det har ansetts att straffrättsvillfarelse inte borde ha någon större betydelse, då domstolarna genom en tillämpning av principen om eventuellt uppsåt skall kunna ”göra en tillfredsställande gränsdragning mellan straffvärda och ej straffvärda handlingar.”⁹⁵ Utrymmet för ansvarsfrihet har dock genom 1994 års lagstiftning om införandet av straffrättsvillfarelsen i BrB 24:9 ökat något.⁹⁶

⁹⁵ Jungfors, s. 85

⁹⁶ Leijonhufvud, s. 109

Oaktsamhetsbrott

Saknas uppsåt i något av leden så kan oaktsamhetsbrottet vårdslöshet med narkotika i 3a § bli aktuellt. Det krävs då att oaktsamheten varit grov. Vad som skall anses som grov oaktsamhet finns inte upptecknat i lagen eller i propositionen. Ledning kan dock fås från BRÅ:s promemoria där det framhålls att det är viktigt att endast klart straffvärda fall omfattas, och att betydande restriktivitet iakttas för att endast sådana fall där det rör sig om större mängder narkotika och då befattningen inte är helt tillfällig eller osjälvständig. Gärningsmannen bör även ha haft starka skäl till att misstänka att det rörde sig om narkotika och vad gärningen i övrigt innebar.^{97 98}

Vårdslöshet med narkotika kan inte komma i fråga gällande punkten 6: innehav, eget bruk eller annan befattning.

Ringa brott, 2§ NSL

Narkotikabrott kan med ”hänsyn till arten och mängden samt övriga omständigheter” bedömas som ringa enligt 2:a §. Ringa brott är enligt motiven till senaste lagändringen 1993 förbehållet det egna bruket eller innehav för sådant bruk. Vid överlåtelse är ringa brott i stort sett utesluten om det inte rör sig om mycket små mängder.⁹⁹

Ett innehav för eget bruk under ett halvt år, gällande mellan 2 till fem gram amfetamin vid 5-6 tillfällena bedömdes som ringa fall, samtidigt som ett innehav av 8 gram vid ett tillfälle bedömdes som narkotikabrott av normalgraden.¹⁰⁰ Innehav av 8,97 gram amfetamin för eget bruk bedömdes även det som ringa brott, med det påpekandet att rätten tog hänsyn till omständigheterna i övrigt, och inte bara mängden narkotika.¹⁰¹

I ock med rekvisitetet *omständigheterna i övrigt* skall rätten ta ställning till annat än just mängden narkotika. I RH 1994:101 dömdes en man för narkotikabrott av normalgraden för att gömt 29 gram cannabisharts i anal. Rätten hade tagit hänsyn till det faktum att det var särskilt svårt att värja sig mot ifrågavarande verksamhet i enlighet med resonemanget i NJA 1993 s. 38 där det sades att tullens och polisens möjligheter att vid gränskontrollerna upptäcka narkotika som förvaras i kroppens håligheter ”försvåras kraftigt”.

⁹⁷ Hoflund, s. 71

⁹⁸ BRÅ, s. 133 f

⁹⁹ Ds 1992:19, s. 12 ff

¹⁰⁰ NJA 1997 s. 522

¹⁰¹ RH 1996:29

Vid hantering av viss s.k. tyngre narkotika är utrymmet för ringa brott litet. Innehav av 0,17 gram heroin bedömdes som brott av normalgraden då den mängd det var fråga om kunde vara "livshotande för en person utan tolerans för drogen".¹⁰² I ett tidigare fall bedömdes dock upprepade innehav för eget bruk av 0,1—0,2 gram heroin som ringa brott.¹⁰³

Grovt brott, 3§ NSL

För att ett brott skall bedömas som grovt skall man ta hänsyn till om verksamheten "bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt, avsett större mängd narkotika eller eljest varit av särskild farlig eller hänsynslös art". Det är de sammanlagda omständigheterna som skall sammanvägas, och enbart mängden narkotika skall därmed inte vara underlag för bedömningen. Omständigheter som preparatets farlighet, överlåtelse till ungdomar eller intagna på anstalt, utnyttjande av andras beroende eller okunnighet skall beaktas.¹⁰⁴ Ett strikt mängdtänkande är dock svårt att lämna då det innebär stora fördelar för de som handskas med olika fall. Man bör dock vara observant på att utspädningsgraden kan skilja sig relativt mycket, vilket ofta kräver en omräkning till jämförbara "blandningar". Således finns det listor som används för att ge en uppfattning om straffvärdet på en viss gärning, men i linje med det sagda bör man ta hänsyn till andra faktorer innan en uppskattning av straffvärdet kan göras.

Olika narkotikas farlighet

Narkotikapreparatens farlighet har betydelse vid straffmätningen i de enskilda fallen enligt vad som framgår av lydelsen i 3 § gällande grovt narkotikabrott. Med farlighet avses inte bara preparatens medicinska effekter, utan även till vem eller vilka som försäljningen riktar sig till. I propositionen som föregick aktuell lydelse av 3 § sades det att systematisk överlåtelse till skolelever och annan ungdom samt till intagna på kriminalvårdsanstalt anses som *farligt*.¹⁰⁵

I praxis har det i flera rättsfall slagits fast en inbördes graderingen mellan de vanligaste preparaten och där heroin anses som det farligaste medlet.¹⁰⁶ Heroin var även det medlet som nämndes som exempel på särskilt farliga medel i ovan nämnd proposition. Narkotikan ordnad i farlighetsgrad ser ut som följer: Heroin, kokain, LSD, MDMA, amfetamin, cannabis och därefter läkemedel liknande Rohypnol.¹⁰⁷

¹⁰² NJA 1997 s. 522

¹⁰³ RH 1995:134

¹⁰⁴ Prop. 1980/81:76 s. 246

¹⁰⁵ Prop. 1980/81:76, s. s. 58

¹⁰⁶ NJA 1983 s. 754

¹⁰⁷ Ordningen fastställd i en rad rättsfall: NJA 1983 s. 754, NJA 1992 s. 235, NJA 1998 s. 24

Det är dock vanskligt att göra en indelning efter farlighet när farlighet är en värdering som kan tolkas på olika sätt. Att heroin anses som det farligaste preparatet torde komma sig från att det är den narkotikan som står för de flesta fallen av dödsfall genom överdos. Även bruket av amfetamin och kokain är dock förenade med betydande risker, och det anses klarlagt att alla nu nämnda ämnen representerar ”ett betydande mått av farlighet”¹⁰⁸ vid konsumtion. Farlighet kan antingen bedömas efter förmågan att orsaka akuta dödsfall, förmågan att framkalla beroende, eller förmågan att förändra personligheten och verklighetsuppfattningen. Beroende av hur man definierar farligheten kommer olika sorters narkotika att vara att anse som farligast.¹⁰⁹

Det är inte bara de olika narkotikapreparatens inbördes förhållande som har betydelse för om narkotikan skall ses som särskilt farlig. Av naturliga skäl är en bestämd narkotikasort inte vad gäller renhet eller koncentration exakt samma som narkotika från andra leverantörer eller tillverkare. Om det aktuella narkotikabrottet gäller en mängd narkotika som överstiger vad som vanligtvis gäller ifråga om renhet eller koncentration kan detta läggas den tilltalade till last.¹¹⁰ I rättsfallet RH 1999:79 ansågs gärningen ha ett *betydligt högre straffvärde* då den hanterade mängden amfetamin hade en koncentration av amfetaminsulfat av 98 % vilket kan jämföras med koncentrationen i missbrukarledet som brukar vara ca 40 %.

Missbruk av läkemedel

Missbruk av läkemedel i berusningssyfte har ökat. Framförallt så kan det märkas en ökning av användandet av benzodiazepiner såsom Rohypnol, och användandet av lugnande medel sprids långt ner i åldrarna. Tillgången på narkotikaklassad medicin har ökat och på vissa ställen sägs den ha varit lavinartad. Tillgången på marknaden tillgodoses dels med smuggling och dels med lagligen förskrivna medel som på ett och annat sätt kommer missbrukarna till del. Det har framkommit kritik mot att benzodiazepiner i Sverige har varit placerat i förteckning IV, som har låga krav gällande vilken mängd som får förskrivas och låg skyddsnivå vad gäller förvaring på apotek och sjukhus.¹¹¹ Efter debatt så flyttades således benzodiazepinerna till lista III i januari 2001.

Försök, förberedelse och stämpling

För försök eller förberedelse till narkotikabrott (även sådant som anses som ringa) och grovt narkotikabrott döms enligt BrB 23:1 och 2. För stämpling till narkotikabrott om

¹⁰⁸ NJA 1983 s. 754

¹⁰⁹ SvJT 1997 s. 142

¹¹⁰ NJA 1998 s. 512

¹¹¹ Hermansson

gärningen inte är att anse som ringa och för grovt narkotikabrott döms enligt BrB 23:2. Det nu sagda gäller inte innehav eller eget bruk.

Som allmän motivering till att stämpling till brott straffbelades angavs i förarbetena att trots att ansvar för stämpling sällan torde bli aktuellt, var det ändå av vikt att finansärer och sådana som verkade i bakgrunden för att främja den illegala hanteringen kunde komma ifråga för straffansvar.¹¹² Resonemanget har dock i viss mån tappat styrka sedan främjandebrottet i punkt 5 tillkom, då det i enlighet med allmänna straffrättsliga principer döms för fullbordat brott framför ofullbordat. I linje med detta döms enligt punkt 5 då brottet är på försöks, förberedelse eller stämplings- stadierna mot punkterna 1—4.

Medverkan

För medverkan gällande punkterna 1—4 kan dömas för medverkan enligt BrB 23:4. Om ett brott som kan bedömas enligt 5 punkten även är straffbar såsom medverkan till ett brott mot punkterna 1—4 döms enbart för medverkan.¹¹³

Förverkande

Förverkande används i olika sammanhang i flera olika betydelser gällande vilken rättsverkan som avses. Den i det här sammanhanget aktuella meningen är när någon som begått ett brott genom ett straffrättsligt förfarande berövas egendom, rätten till egendom eller att utge pengar till staten.¹¹⁴ I narkotikastrafflagens 6 § finns förverkandereglerna gällande narkotikabrotten, men förverkandereglerna i narkotikastrafflagen kan även användas separat utan att någon döms för narkotikabrott. Den som t.ex. ertappas med narkotika vid en införselsituation och lagförig sker enligt smugglingslagen, så kan ett förverkande ske enligt narkotikastrafflagen om förverkandet varit möjligt om gärningen bedömts som narkotikabrott. Det krävs alltså inte att gärningen åtalas enligt narkotikastrafflagen för att förverkandebestämmelserna skall bli tillämplbara.¹¹⁵

Förverkande bestämmelserna i narkotikastrafflagen delas in i tre stycken: 1) Narkotika, värdet av narkotikan eller vinningen av brott, 2) hjälpmedel eller värdet av hjälpmedlet, samt 3) föremål särskilt ägnade att användas vid missbruk eller annan befattnings med narkotika.

I det första stycket i förverkandeparagrafen finns motsvarande regler som finns i brottsbalkens allmänna förverkanderegler i BrB 36:1.

¹¹² NJA II 1968 s. 835

¹¹³ Zila s. 62

¹¹⁴ SOU 1999:147 s. 71

¹¹⁵ NJA 1971 s. 321

6 § 1 st. Narkotika som varit föremål för brott enligt denna lag eller värdet därav samt vinning av sådant brott skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt. Detsamma gäller förlag för sådant brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna lag.

I brottsbalken används *utbyte* mot narkotikastrafflagens *vinning* av brott. Användningen av olika begrepp anses inte vara sakligt motiverat och Förverkandeutredningen föreslog i betänkandet SOU 1999:147 att utbyte borde bli det enhetliga begreppet i både brottsbalken och inom specialstraffrätten.¹¹⁶ Med vinning avses såväl pengar som erhållits som vederlag för narkotika och egendom som erhållits i lön istället för pengar.¹¹⁷ Begreppen värde eller vinning som används är oklara vad gäller betydelsen. När beräkning sker av vilket belopp som skall anses förverkat, har man ansett att domstolen inte är begränsad av vilken nettovinst, d.v.s. vederlaget minskat med omkostnad och anskaffningskostnad, utan förverkandet kan omfatta hela vederlaget för narkotikan. Även om hela vederlaget i ock för sig kan förklaras förverkat, kan det dock ur kriminalpolitisk synpunkt vara olämpligt att inte ta hänsyn till den tilltalades möjligheter till återanpassning efter avtjänandet vid beräkningen.¹¹⁸ I NJA 1991 s. 387 beräknade HD den ekonomiska fördelen genom att från försäljningspriset göra avdrag för inköpspriset. Övriga omkostnader för resor och för sitt egna narkotikabruk medförde inget avdrag förutom att det motiverade en viss avrundning av det belopp som skulle förklaras förverkat.

6§ 2 st. Egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag eller egendomens värde får förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom med vilken har tagits befattning som utgör brott enligt denna lag.

Andra stycket är främst avsett för förberedelsebrott och kan jämföras med brottsbalkens motsvarande bestämmelser i 36:2 men kan även vara tillämpligt vid främjande av narkotikahandel i 1 § 5. I förarbetena framfördes den åsikten att som hjälpmedel till brott även kan avses pengar som förvärvaren medfört som vederlag, men som inte hunnits lämna över.¹¹⁹ Det gäller det fallet där innehavaren av pengarna inte innehar dessa såsom ett s.k. *förlag*, utan som ett *vederlag* som inte överlämnats till överlåtaren av narkotikan. Att pengarna då skulle vara möjliga att förverka såsom hjälpmedel då de inte går att

¹¹⁶ SOU 1999:147 s. 170

¹¹⁷ NJA 1981 s. 1076

¹¹⁸ NJA 1977 s. 735

¹¹⁹ Prop. 1982/83:141, s. 30

förverka på någon annan punkt har ifrågasatts av Olle Hoflund. Hoflund menar att uttalandet står i strid med vad HD i NJA 1972 s. 429 slog fast att pengar inte är ett hjälpmedel vid förvärv, då pengarna är en del av det som definierar själva brottet.¹²⁰

Tvångsmedel vid misstanke om eget bruk

Den som är påverkad av annat än alkohol, kan misstänkas för eget bruk av narkotika (eller dopningsmedel). För att avgöra om misstanken når upp till nivån skäligen misstanke används polisiärt 5 grunder. Var och en av grunderna föranleder inte ensamma en skäligen misstanke, men vid minst två faktorer i förening anses skäligen misstanke föreligga:

1. Påverkan av annat än alkohol
2. Tidigare narkotikakriminalitet eller annan närliggande kriminalitet
3. Plats där missbrukare uppehåller sig eller där narkotikabrottslighet oftare förekommer
4. Beteendet i övrigt
5. Anonyma tips

Den viktigaste faktorn är den aktuella personen och att han är påverkad av annat än alkohol. Att personen är påverkad är således utgångspunkten för ett ingripande, men skall då stärkas med ytterligare minst en faktor. Av de övriga faktorerna är om personen är känd för narkotikakriminalitet eller närliggande kriminalitet, och/eller den plats där personen påträffas de viktigaste. Platsen skall då vara känd som en samlingspunkt för missbrukare eller i anslutning till kända tillhåll för missbrukare. Övriga mindre betydelsefulla faktorer är personens beteende i övrigt eller anonyma tips. De två sistnämnda faktorerna bör hanteras med försiktighet och endast tillmätas betydelse som förstärkning i samband med de två föregående faktorerna.

När skäligen misstanke uppkommit kan den polisiära undersökningsledaren, åklagaren eller rätten besluta enligt RB 28:4 och 13 §§ om provtagning för att påvisa bruk av narkotika enligt reglerna om kroppsbesiktning. Provtagningen skall ske på ett för ändamålet lämpligt ställe. Som regel torde den som skall kroppsbesiktas få föras till polisstation eller läkarmottagning.¹²¹ Stödet för ”medtagandet”, eller för att undvika sammanblandning med medtagandet i RB 23:8, *medförandet*, diskuteras i det följande.

¹²⁰ Hoflund, s. 131

¹²¹ SOU 1995:47, s. 343

Medförande

Den som är misstänkt för ringa narkotikabrott genom eget bruk kan i normalfall¹²² inte gripas då det endast kan förväntas rendera böter i straff. För att genomföra en kroppsbesiktning enligt RB 28:12 för att påvisa narkotikabruk, vilket det torde behövas i allra flesta fall där misstanke om narkotikabruk föreligger, kan personen *medföras* för provtagning enligt *praxis*. Det saknas uttrycklig befogenhet för polisen att *medföra* någon till provtagning, utan stödet till medförandet anses följa av det faktum att det finns befogenhet att utföra provtagningen enligt kroppsbesiktningensregeln i rättegångsbalken. I slutbetänkandet av Polisrättsutredningen framfördes kritik mot detta och man menade att sådan inskränkning i rörelsefriheten det är fråga om vid ett s.k. medförande, inte borde få ”företas utan uttryckligt stöd i lag”.¹²³ Rättsläget har föranlett kritik från JO såväl i remissyttrandet till Polisrättsutredningen som senare. JO påpekar att en reglering av stödet för att medföra någon till kroppsbesiktning uppfyller ”det krav på klarhet som allmänt gäller i fråga om föreskrifter som begränsar de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna”.¹²⁴

Provtagningen skall genomföras enligt *Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd*, RPSFS 1997:9 FAP 420-3, härefter kallad FAP 420-3.

FAP 420-3

FAP:en ger utförlig beskrivning av hur provtagningen skall gå till och hur det s.k. sållningsprovet skall handhas. Urinanalyser för att upptäcka narkotikamissbruk började användas av marinen i USA i mitten av 1970-talet. Vid de initiala testerna upptäcktes att ca 50 % lämnade positiva provsvar men det sjönk snabbt till 4 %. De positiva erfarenheter som provtagningen medförde spreds sedan snabbt till privata företag och offentliga förvaltningar i USA, vilket kom att medföra rekommendationer om säkerhetsföreskrifter vid analystester. I Sverige så började man ungefär vid samma tidpunkt men mer spritt i början av 1980-talet använda urinanalyser för att kontrollera drogpåverkan vid fängelser, behandlingshem, socialbyråer och akutmottagningar.¹²⁵

¹²² Gripande kan endast ske enligt det s.k. häktningsskäl 3: om han är okänd och vägrar lämna uppgifter om sitt namn och hemvist, okänd och kan antas lämna osanna uppgifter om sitt namn och hemvist, eller han saknar hemvist i landet och det finns risk för att han genom att lämna landet undandrar sig lagföring och straff.

¹²³ SOU 1995:47, s. 339 ff

¹²⁴ JO, beslut 1999-10-13, Dnr 4887-1997

¹²⁵ Lafolie, s. 11 ff

Vid provtagning skall den misstänkte i första hand lämna ett urinprov, och alternativt kan ett blodprov tas enligt hänvisning till rutinerna gällande detta i FAP 411-1 (blodprovstagning vid misstanke om trafikbrott). När skälig misstanke om narkotikabrott finns fattar således behörig beslutsfattare enligt RB 28:4 beslut om kroppsbesiktning och inleder en förundersökning om brott. Urinprovet delas upp i dels två identitetsmärkta provrör och dels ett kärl för sållningsanalys.

Sållningsanalysen utförs med ett sållningsinstrument som anger förekomst av narkotika i urinen och om detta överstiger ett s.k. tröskelvärde. Tröskelvärdet är den lägsta koncentrationen som provet måste ha för att anses som positivt. Vid positivt prov utförs en verifikationsanalys på urinen i de två provrören. Verifikationsanalysen utförs av ett laboratorium, f.n. SKL, för att garantera rättssäkerheten.

Visar sig sållningsprovet vara negativt, skall undersökningsledaren i normalfallet lägga ner undersökningen om inte misstanke finns om eget bruk av annat än de i sållningsinstrumentet påvisbara narkotiska substanserna.

Behörig provtagare är den som genomgått särskild utbildning för att utföra sållningsanalyser.

LAG (1991:1969) OM FÖRBUD MOT VISSA DOPNINGSMEDEL

Allmänt

Dopning¹²⁶ uppmärksammades först som ett hot mot idrotten och hälsan. Åtgärder mot dopning vidtogs under 1960-talet sedan bruk av anabola steroider hade uppmärksammats.¹²⁷ Den första svenska regleringen över dopning trädde ikraft den 1 juli 1992 genom lag (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel, *dopningslagen*. Särskilt kan nämnas att det egna bruket ursprungligen inte var straffbart.

Lagstiftningen

Dopningslagen är till stora delar lik narkotikastrafflagen men skiljer på en central punkt: på vilket sätt dopningsmedlen respektive narkotikan definieras. Istället att för som för narkotika ge en allmän definition med hänvisning till en uppräkningslista i en förordning, ansågs det för dopningsmedlen vara en tillräckligt ur rättssäkerhetsperspektiv säker metod att avgränsa med en generell definition.¹²⁸ Den generella definitionen ansågs ha en klar avgränsning ur medicinsk och farmakologisk synpunkt.¹²⁹ Något behov av en uppräkningslista i en särskild lista har inte ansetts behövlig gällande dopningsmedlen.¹³⁰

1 § Denna lag gäller

- a) syntetiska anabola steroider,
- b) testosteron och dess derivat,
- c) tillväxthormon,
- d) kemiska substanser som ökar produktion och frigörelse av testosteron och dess derivat eller av tillväxthormon.

¹²⁶ Det har diskuterats huruvida *dopning* eller *doping* är terminologin som skall användas. Inom det allmänna språkbruket så har främst *doping* varit det mest frekventa. I den första lagstiftningen från 1991 så användes dock *dopning* som begrepp, något som utredningen om dopning 1996 bortsåg från, och menade att *doping* var det mest lämpliga begreppet. Trots utredningens förslag att använda *doping* så förändrades inte begreppet vid lagförändringen 1999 utan *dopning* är fortfarande det begrepp som skall användas, se prop. 1998/99:3 s. 39.

¹²⁷ SOU 1996:126, s. 49

¹²⁸ Prop. 1990/91:199, s. 19

¹²⁹ Ds 1989:60, s. 62

¹³⁰ Prop. 1998/99:3, s. 55 f

a): Syntetiska anabola steroider är syntetiskt framställda föreningar kemiskt härledda ur testosteron. Anabol betyder att den medför uppbyggnad eller tillväxt och steroider är en kemisk struktur som bl.a. utgör stommen i könshormon som exempelvis testosteron. Vid syntetiskt framställda anabola steroider, det finns även kroppsegna steroider, så har man försökt att renodla dess anabola effekter och att undvika den androgena, d.v.s. den förmanligande effekten. Den androgena effekten med bl.a. kroppsbehåring, acne och minskning av testikelstorlek kan dock inte undvikas helt.¹³¹

b): Testosteron eller dess derivat. Med derivat menas i att den är framställd ur en annan förening med likartad struktur och med liknande effekter.

c): Tillväxthormon är ett hormonprotein som produceras i hypofysen, förkortas hGH (human Growth Hormone) eller bara GH.

d): Omfattar ämnen som först efter en prövning i rätten kan anses som dopningsmedel i lagteknisk mening. Då det inte kan ske någon naturlig produktion av syntetiska anabola steroider så är de utlämnade i uppräkningslagen. Bestämmelsen tillkom med avsikt att tillkommande medel ännu inte kända vid lagens tillkomst eller ännu inte registrerade som läkemedel med liknande effekter som de uppräknade, skall omfattas av dopningslagen.¹³²

Kriminaliserade förfaranden

I 2:a § räknas de förfaranden upp som är kriminaliserade. Undantagna är användande i medicinskt eller vetenskapligt syfte och det kan påpekas att det måste vara ett användande i enlighet med läkemedelslagens bestämmelser: definitionen av läkemedel omfattar de varor som omfattas av dopningslagen.¹³³ I konkurrens mellan dopningslagens och andra konkurrerande straffbestämmelser skall det strängare straffbudet tillämpas enligt allmänna principer.¹³⁴

Dopningslagens bestämmelser överensstämde vid ikraftträdandet 1992 till stora delar med narkotikastrafflagens regler innan 1988 då bl.a. det egna bruket kriminaliserades. Det egna bruket gällande dopningsmedel kriminaliserades 1999 efter en debatt som till många delar påminde om debatten gällande det egna narkotikabruket. Vid dopningslagens tillkomst var uppfattningen den att dopningsmedel inte var lika farliga och inte lika beroendeframkallande som narkotika. Det ansågs därmed inte finnas behov av en motsvarande reglering gällande dopningsmedel som för narkotika.¹³⁵ Det fanns dock remissinstanser som kunde förutse liknande problem som för narkotikan. Bl.a. framförde Riksåklagaren synpunkten att en lag som skall reglera medel med hormonell verkan bör

¹³¹ SOU 1996:126, s. 102

¹³² Ds 1989:60, s. 63 f

¹³³ Läkemedelslagen § 1

¹³⁴ Ds 1989:60, s. 66

¹³⁵ Prop. 1990/91:199 s. 23

ha en konstruktion liknande narkotikastrafflagen. Gällande det egna bruket finner han dock inte argumenten för en kriminalisering vara lika starka.¹³⁶ Även föredragande minister Ingela Thalén ansåg att trots fördelar liknande den gällande narkotikabruket, d.v.s. att markera samhällets avståndstagande från all befattning, så ansågs den inom straffrätten vägledande principen att inte straffbelägga handlingar riktade mot den egna intressesfären¹³⁷ äga företräde. Ytterligare en anledning till att undandra bruket från de straffbelagde handlingarna var att det inte fanns någon ” tradition i vårt land att se dopning som en kriminell handling.”¹³⁸

Endast uppsåtliga brott är kriminaliserade. I det ursprungliga förslaget fanns ett oaktsamhetsbrott¹³⁹ med, men det ansågs inte få ett större självständig betydelse vilket föranledde den bedömningen att endast uppsåtligt brott straffbelagdes.¹⁴⁰ Att beslutet att utelämna det oaktsamma brottet leder till att dopningsmedel ändå i en viss situation, vid oaktsam införsel enligt smugglingslagen, är kriminaliserad vid oaktsamhetsbrott nämndes inte i propositionen.

2§ Medel som anges i 1 § får inte annat än för medicinskt eller vetenskapligt ändamål

1. införas till landet,
2. överlåtas,
3. framställas,
4. förvärvas i överlåtelsesyfte,
5. bjudas ut till försäljning,
6. innehas, eller brukas.

Införas till landet

Införsel straffas inte genom att dopningslagens straffbestämmelser i 3:e § tillämpas, däremot är införsel av dopningsmedel kriminaliserat genom smugglingslagen. Genom att införsel nämns i dopningslagen så betonar man medlens farlighet. Det påverkar smugglingslagen så att varusmugglingen inte skall bedömas som ringa, vilket skulle omöjliggöra exempelvis husrannsakan då det endast finns penningböter¹⁴¹ i straffskalan

¹³⁶ Prop. 1990/91:199, s. 20

¹³⁷ Jmf exempelvis att försök till självmord inte är straffbart, och att en stöld som begås där en nära släkting är målsägande, där åtal endast i normalfallet får väckas efter att målsäganden angett brottet till åtal (BrB 8:13).

¹³⁸ Prop. 1990/91:199, s. 23

¹³⁹ Ds 1989:60, s. 3

¹⁴⁰ Prop. 1990/91:199, s. 23

¹⁴¹ VSL 2 §

för det ringa brottet. Den något ovanliga konstruktionen medförde att smugglingslagen inte behövde ändras i motsvarande mån som för narkotikan.¹⁴²

I samtliga uppräknade förfaranden som ges i 2:a §, så har det vid tillkomsten av lagen uttalats att allt innehav och hantering av dopningsmedel, förutom de uttryckligen undantagna, är olämpliga. Större mängder av dopningsmedel medför spridningsrisk och mindre mängder kan som en principiell markering av olämpligheten för användning likaså vara lika önskvärt att kriminalisera. Något som också talade för kriminalisering utan någon nedre ”mängdgräns” var medlens icke beroendeframkallande egenskaper, så vitt som var känt, vilket föranledde att man inte behövde ta särskild hänsyn till innehavarens eget beroende av medlet. Det har alltså betydelsen att till skillnad mot narkotika där det egna beroendet medför en mildare syn så tas inte samma hänsyn i dopningslagen.¹⁴³

Överlåtas

Med överlåtelse avses all överlåtelse oavsett syfte och om vederlag utgår. Förbudet mot överlåtelse angavs gälla all överlåtelse av dopningsmedel som inte var avsett för medicinskt eller vetenskapligt ändamål.¹⁴⁴

Framställas

Trots att framställning av dopningsmedel inte ansågs vara särskilt frekvent så straffbelagdes gärningen. Någon liknande begränsningsregel liknande den i NSL om att framställningen skall gälla endast i missbrukssyfte¹⁴⁵ bedömdes inte behövas gällande dopningsmedel.¹⁴⁶

Förvärvas i överlåtelsesyfte

Förvärvet i överlåtelsesyfte är överlåtelsebrottets motpart om inte förvärvaren är mer aktiv än vad som är oundgängligen nödvändigt, se motsvarande bestämmelse under NSL. Annat förvärv än med överlåtelse faller under innehavsbrottet.

Bjudas ut till försäljning

Avsikten är att motverka marknadsföringen och handeln med dopningsmedlen. Punkten kan dock inte jämföras med motsvarigheten i narkotikastrafflagen (1 § 5), då det ansågs

¹⁴² Ds 1989:60, s. 54

¹⁴³ Ds 1989:60, s. 55

¹⁴⁴ Prop. 1990/91:199, s. 21

¹⁴⁵ NSL 1 § p. 2, se även ovan under NSL Framställning

¹⁴⁶ Prop. 1990/91:199, s. 22

att en lika omfattande bestämmelse gällande dopningsmedel ”vore att föra för långt.”¹⁴⁷ Alltså är inte den i NSL avsedda kurir- och samordnings- verksamheten straffbelagd i dopningslagen. Allmänna instruktioner hur dopningsmedel skall användas eller liknande, torde inte vara avsedda med kriminaliseringen, i enlighet med vad som framgår i propositionen om att lagen nära ansluter till NSL.¹⁴⁸

Innehas

Allt innehav som inte faller under föregående punkter är förbjudet enligt punkt 6.

Brukas

Regeringen beslutade 1994 att en utredningen skulle bl.a. göra en allsidig översyn av främst dopningsproblemets omfattning, dopningsbrukets medicinska följder i ett långsiktigt perspektiv och se om det fanns en koppling mellan dopning och våldsbrottslighet. I uppdraget ingick även att göra en bedömning vilka ytterligare insatser som kunde tänkas ha effekt på bruket av dopningsmedel. En av de insatserna sades vara att överväga vilken effekt en kriminalisering av det egna bruket skulle medföra.¹⁴⁹

Utredningen kom i betänkandet *Doping i folkhälsoperspektiv* SOU 1996:126 fram till att trots att kriminalisering av det egna bruket kan leda till svårigheter för de rättsvårdande myndigheterna och inte minst polisen, så övervägde de skäl som talade för en kriminalisering. Man ansåg att det förelåg fördelar med att samhällets ställningstagande mot dopning var klart och konsekvent. Att kriminalisera dopningsmedlen i all icke medicinsk användning var därför önskvärt.¹⁵⁰ Det allra mest framträdande skälet till kriminalisering angavs i propositionen vara att motverka missbruk bland unga människor.¹⁵¹ Från och med 1999 så är således det egna bruket kriminaliserat.¹⁵²

Ringa och grovt dopningsbrott

I promemorian som föregick lagen så gjorde inte åtskillnad mellan brotten utan endast ett uppsåtligt brott angavs: dopningsbrott.¹⁵³ I propositionen bortsågs från promemorian i detta hänseendet och två brott angavs, dels ett av normalgraden och dels ett ringa brott. En av orsakerna var processekonomi där möjligheten att utfärda strafföreläggande vid ringa brott med böter eller fängelse upp till 6 månader i straffskalan ansågs vara

¹⁴⁷ Prop. 1990/91:199, s. 22

¹⁴⁸ a.a. s. 29

¹⁴⁹ Dir. 1994:78

¹⁵⁰ SOU 1996:126, s. 342

¹⁵¹ Prop. 1998/99:3, s. 71

¹⁵² SFS (1999:44)

¹⁵³ Ds 1989:60, s. 3

angeläget.¹⁵⁴ Med SFS 1999:44 infördes grovt dopningsbrott. Olika skäl framfördes som skäl till straffskärpningen. Särskilt vid fall där det hade hanterats stora mängder dopningsmedel uttryckte åklagarmyndigheterna att straffmaximum inte motsvarade gärningens straffvärde.

I NJA 1995 s. 89 I och II (d.v.s. innan straffskärpningen) var fråga om bedömning gällande påföljd för hantering av stora mängder dopningsmedel. I det första fallet gällde det innehav av en mängd preparat av vilka kan nämnas 23.000 s.k. *ryssfemmor*, en anabol steroid. Av dess hade 2.000 överlåtits. Påföljden för dopningsbrott stannade vid fängelse 4 månader. I det andra fallet gällde det överlåtelse av 5.000 tabletter av samma preparat vilket medförde fängelse 1 månad. Det ansågs utrett att den normala introduktionsdosen för ungdomar var 5 doser per dag, vilket sammantaget i de båda fallen ger en avsevärd risk för spridning.

Även det faktum att dopningsmedlen i en smugglingssituation i vissa fall kom att omfattas av smugglingslagens strängare straffskala vållade problem.¹⁵⁵

Ringa brott

Med SFS 1999:44 specificerades de rekvisit som bör ligga till grund för när ett brott skall kunna bedömas som ringa, vilket sågs som en kodifiering av gällande praxis gällande det ringa brottet. Ringa dopningsbrott är i princip förbehållet innehav för eget bruk och för bruk av dopningsmedel. Mängden dopningsmedel är framträdande huruvida brottet bedöms som ringa, men även andra omständigheter skall vägas in. Vilket dopningsmedel det gäller har ingen betydelse jämfört med narkotikastrafflagens bestämmelse om ringa brott. Det ekonomiska värdet har dock betydelse.¹⁵⁶

Grovt brott

Paragrafen är utformad som narkotikastrafflagens dito vilket medför att praxis gällande tillämpningen kan vara vägledande i vissa fall. Alla kriminaliserade förfaranden med dopningsmedel kan bedömas som grovt, men att det egna bruket och innehav för eget bruk skulle bedömas som grovt torde vara uteslutet. Vilken sorts dopningsmedel som är aktuellt i det enskilda fallet saknar betydelse, däremot bör hänsyn tas till vilken koncentration av den verksamma substansen medlet har.

Uppräkningen av de rekvisit som kan medföra att brottet bedöms som grovt är inte uttömmande och de medför inte heller att förekomsten av överensstämmelse mellan kriterierna och det enskilda fallet att brottet skall bedömas som grovt. Det är en

¹⁵⁴ Prop. 1990/91:199, s. 24 f

¹⁵⁵ Prop. 1998/99:3 s. 74

¹⁵⁶ a.a s. 95

sammanvägning av samtliga i målet föreliggande omständigheter som avgör rubriceringen.

Försvårande omständigheter är om dopningsbrottet har skett som ett led i en omfattande verksamhet vilket normalt torde vara fallet om det gäller betydande mängder eller större värden. Även om hanteringen skett yrkesmässigt kan det medföra att den bedöms som grov. Yrkesmässighet kan anses vara för handen om den är mer systematisk och organiserad. Det kan dock vara så att om verksamheten inte kan visas vara yrkesmässig enligt det sagda, så kan den ändå vara präglad av yrkesmässighet. Exempel på det anges i propositionen om exempelvis gärningsmannen utnyttjat andras missbruk i ett renodlat vinstsyfte.

Med särskild farlig eller hänsynslös art avses den som på ett systematiskt sätt utnyttjat ungdomars nyfikenhet eller okunnighet.¹⁵⁷

Förberedelse och försök

Förutom för innehav eller för eget bruk kan ansvar yrkas för försök eller förberedelse till dopningsbrott som inte är ringa. Bestämmelsen hänvisar till reglerna om försök och förberedelse i BrB 23 kapitlet.

Medverkan

Utan begränsningen att brottet inte skall vara ringa så straffas den som medverkar enligt BrB 23 kap 4 och 5 §§. För medverkan straffas dock inte den som medverkar till punkten 1, 6 eller 7 i dopningslagens 2:a paragraf.¹⁵⁸

Förverkande och beslag

Det ansågs att man borde försvåra för verksamheten med dopningsmedel på alla tillgängliga sätt. Därmed sågs det som viktigt att de förmodade stora vinsterna med dopningsmedel kunde förverkas i alla led av verksamheten. Särskilt nämndes den situationen där någon med syftet exempelvis att vara kurir tar emot ett förslag för införskaffande av dopningsmedel.¹⁵⁹

Beslag hanteras enligt rättegångsbalkens regler. Hanteringen av beslag sker enligt lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m., se nedan.

¹⁵⁷ Prop. 1998/99:3, s. 95 f

¹⁵⁸ Utan särskild hänvisning till BrB 23 kap hade den allmänna medverkansregleringen ändå varit tillämplig genom förändringen i BrB:s medverkansparagraf i 23:4, ändringen i SFS (1994:458)

¹⁵⁹ Prop. 1990/91:199, s. 25 f

LAG (1999:42) OM FÖRBUD MOT VISSA HÄLSOFARLIGA VAROR

Allmänt

I samband med utredningen gällande kontroll av syntetiska droger och andra farliga ämnen som används i berusningssyfte samt av s.k. prekursorer, diskuterades möjligheten att försöka kontrollera nya ämnen som inte hunnits eller inte kunnats narkotikaklassas i en särskild lag. Det skulle med andra ord vara fråga om ett sorts nödförfarande där ett snabbt ingripande mot nya missbruksmedel kunde vidtagas. Lagen skulle med ett regelverk som liknade narkotikastrafflagens men med mer inskränkt straffbarhet samt lindrigare straff inte vara ett alternativ utan en kontrollform som kan träda ikraft snabbare vid uppkomsten av nya missbruksmedel. Om det sedan efter utredning visade sig att ämnet kan narkotikaklassas så skall det överföras efter regeringsbeslut till förordningen (1992:1554) om kontroll av narkotika.¹⁶⁰ Om ämnet inte skulle visa sig uppfylla narkotikadefinitionens krav så kan ämnet dock kvarstå i den särskilda lagen, vilken kom att kallas lag (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.¹⁶¹

Definitionen av vilka varor som omfattas av lagen ansågs inte kunna göras exakt utan var tvungen att hållas relativt vid då den var avsedd att gälla varor av vitt skilda ursprung med olika egenskaper och effekter. En fullständig uppräknings i en vidhängande förordning liknande regleringen på narkotikaområdet ansågs vara den mest lämpliga lösningen.¹⁶²

Definitionen av vilka varor som omfattas

I lagens 1 § finns definitionen gällande vilka varor som omfattas och i 2:a § vilka varor som lagen inte skulle tillämpas på:

1§ Denna lag gäller varor som på grund av sina inneboende egenskaper medför fara för människors liv eller hälsa och som används eller kan antas användas i syfte att uppnå berusning eller annan påverkan.

Regeringen föreskriver vilka varor lagen skall tillämpas på.

¹⁶⁰ Ds 1997:70, s. 103

¹⁶¹ Prop. 1997/98:183, s. 37

¹⁶² a.a. s. 37 f

2§ Lagen skall inte tillämpas på
varor som är narkotika enligt narkotikastrafflagen (1968:64)
sådana medel som avses i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa
dopningsmedel, eller
läkemedel som är godkända inom Europeiska unionen.

Lagen syftar i första hand att få kontroll över handeln med varor som ”i princip saknar något mer allmänt användningsområde för enskilda eller industri, vetenskap eller sjukvård.”¹⁶³ Läkemedelsverket har getts möjlighet att meddela dispens för industriellt eller vetenskapligt ändamål enligt 3 § 2 st. Att inte dispens medges för medicinskt ändamål beror på att varan då är att anse som läkemedel och sålunda då inte kan vara underkastad bestämmelserna i lagen.

Att varan skall medföra fara för människors liv eller hälsa betyder att det skall ha konstaterats att varan har den egenskapen, ett antagande om farlighet är alltså inte tillräckligt. I promemorian där frågan om lagen togs upp till diskussion sades att det skulle vara fråga om allvarlig fara,¹⁶⁴ något som i propositionen ändrades till fara då inte farlighetsrekvisitet skulle vara strängare än definitionen i narkotikastrafflagen.¹⁶⁵

Folkhälsoinstitutet ansvarar för insamlingen av information kring nya medel som används i berusningssyfte och för förändrade missbruksmönster. Folkhälsoinstitutet ansvarar vidare för utredningen gällande de varor som kan omfattas av lagen.¹⁶⁶ Utredningen gällande varorna torde normalt vara till omfattningen betydligt mindre och således även snabbare. Det torde i flera fall vara tillräckligt att med en jämförande kemisk analys mellan varan och en narkotikaklassad vara med liknande kemisk sammansättning, vilket räcker för att kunna konstatera att varan är särskilt ägnad att leda till/ användas för missbruk. Den allra enklaste indikationen torde dock vara att ett missbruk av varan kunnat konstateras.¹⁶⁷

Kriminaliserade förfaranden

I likhet med dopningslagen så krävs uppsåt och det saknas en oaktsam variant. Ingen gradindelning sker av brotten och lagen saknar således bestämmelser gällande grovt och ringa brott. Lagarna är i övrigt utformade på samma sätt med den väsentliga skillnaden att lagen om förbud mot vissa hälsofarliga varor saknar hänvisning till brottsbalkens 23

¹⁶³ Prop. 1997/98:183, s. 38

¹⁶⁴ Ds 1997:70, s. 112

¹⁶⁵ Prop. 1997/98:183, s. 38

¹⁶⁶ Prop 97/98:183, s. 41

¹⁶⁷ Ds 1997:70, s. 112

kapitel. Försök, förberedelse eller stämpling är alltså inte straffbara. Medverkan till brott kan dock följa av den allmänna medverkansregleringen i BrB 23:4.

De straffbara gärningsformerna motsvarade vad som gällde för dopningslagen vid tidpunkten för lagen om förbud av vissa hälsofarliga varors tillkomst.

3 § Varor som avses i denna lag får inte

1. införas till landet,
2. överlåtas,
3. framställas,
4. förvärvas i överlåtelsesyfte,
5. bjudas ut till försäljning, eller
6. innehas.

Första stycket tillämpas inte om Läkemedelsverket för ett särskilt fall meddelat tillstånd till hantering för ett vetenskapligt eller industriellt ändamål.

I förarbetena till lagen diskuterades inte frågan om det egna bruket skulle omfattas av kriminaliseringen. Anledningen till det kan vara att man redan från början i promemorian slog fast att lagen i första hand syftade till att få kontroll över handeln med varor som omfattades av lagen.¹⁶⁸ Det var således främst straffstadgandena gällande införsel, överlåtelse, framställning, förvärv i överlåtelsesyfte och utbudande till försäljning som var aktuella med hänsyn till syftet. Ur polis och åklagarsynpunkt fanns det dock starka skäl för att även innehav skulle vara kriminaliserat. För att inte göra lagen tandlös i de fall där det inte gick att visa att besittningen¹⁶⁹ av varan inte var för eget bruk, vilket det ofta är, så fanns det övervägande skäl för att även innehav skulle omfattas av lagen.¹⁷⁰

Straffskalan innehåller böter eller fängelse i högst ett år.¹⁷¹

Förverkande

I lagens 5 § finns förverkandereglererna och de innehåller även en hänvisning till rättegångsbalkens regler liknande dem som gäller för dopningslagen och narkotikastrafflagen hur förfarandet skall gå till gällande beslagtagna eller förverkade varor. Varor som varit föremål för brott enligt lagen eller värdet av varorna samt vinning av sådant brott omfattas av paragrafen. Syftet med förverkandet är att effektivt kunna förhindra spridning av varorna och för att minimera vinsterna med olaglig hantering.¹⁷²

¹⁶⁸ Ds 1997:70, s. 112

¹⁶⁹ *Besittning* valdes med hänsyn till att hålla isär uttrycken för att undvika förväxling: det rätta uttrycket är egentligen innehav

¹⁷⁰ Prop. 1997/98:183, s. 40

¹⁷¹ 4 §

¹⁷² Prop. 1997/98:183, s. 49

LÄKEMEDELSLAGEN

Allmänt

Läkemedelslagen är främst en produktsäkerhetslag för läkemedel, och syftar till att läkemedlen skall vara säkra, verksamma och av god kvalitet. Det anses också att läkemedelslagstiftningen skall skydda folkhälsan men att kontrollen inte får vara av sådan art att den hämmar utvecklingen av läkemedel.¹⁷³ Läkemedelslagen är till stora delar mindre intressant ur ett polisiärt perspektiv, men jag kommer att beröra ett par bestämmelser som är av särskilt intresse.

Läkemedelslagen

Definitionen av vad som är läkemedel sker med fem rekvisit, d.v.s. med en generell definition, till motsats vad som exempelvis gäller narkotikastrafflagen. Genom avgränsningen i lagens första paragraf omfattas en större mängd varor än som skall kontrolleras av lagen, men genom att i 2 § utesluta de varor på vilka lagen inte skall tillämpas på blir tillämpningsområdet snävare.¹⁷⁴

Av särskilt intresse med tanke på uppsatsens titel är 3 §, som kan jämföras med ett ”nödförfarande”. Från 1997 fram tills narkotikaklassningen 2000-02-01 var GHB en av de varor som omfattades av 3 §. Den ger regeringen eller efter bemyndigande Läkemedelsverket möjlighet att under vissa förutsättningar tillämpa lagens bestämmelser på en vara eller varugrupp. Det ger att lagens straffbestämmelser i 26 § blir tillämplig på sådan vara som omfattas av 3 §. Det medför att varan endast får säljas efter godkännande av Läkemedelsverket, att kliniska tester endast tillåts efter tillstånd, yrkesmässig tillverkning endast efter tillstånd, import endast med tillstånd, samt att den som yrkesmässigt hanterar varan måste ha sådan tillsyn över den att inte skadar andra människor, egendom eller miljö. I straffskalan, som både kan ådömas för uppsåtliga som oaktsamma brott, finns böter eller fängelse i ett år. Varorna som 3 § tillämpas på finns uppräknade i en särskild förordning.

Lagens tillämpning är inte avsedd att förhindra eller motverka missbruk. Tillämpningen av lagen på de varor som omfattas av 3 § har dock den fördelen att hantering i större omfattning kan motverkas genom straffbestämmelsen. Genom tillkomsten av *lagen (1999:42) om vissa hälsofarliga varor* så har dock läkemedelslagen till viss del mist sin betydelse som ”nödförfarande” för varor som kan användas som berusningsmedel eller annan sådan påverkan.

¹⁷³ Prop. 1991/92:107, s. 25 f

¹⁷⁴ a.a. s. 67

Lagen (1996:1152) om handel med läkemedel m.m.

Den som handlar med läkemedel utan att ha tillstånd döms enligt en särskild lag, lagen (1996:1152) om handel med läkemedel m.m. Lagen reglerar de fall där t.ex. någon utan tillstånd bedriver detaljhandel, d.v.s. försäljning till konsument. F.n. har endast Apoteksbolaget sådant tillstånd.

Straffbestämmelserna överensstämmer med läkemedelslagen.

Förverkande

Läkemedel som varit föremål för brott enligt läkemedelslagen eller lagen om handel med läkemedel, kan förverkas enligt 27 § respektive 12 §. Det avser då läkemedlet som varit föremål för brottet, värdet av varan och/eller vinningen av brottet.

SMUGGLING AV NARKOTIKA

Allmänt

Med hänsyn tagen till lagens straffskala hade en naturlig placering i en skrift som förevarande varit i omedelbar anslutning till narkotikalagstiftningen och en genomgång av narkotikalagstiftningen vore inte fullständig utan att behandla smugglingsfallen.¹⁷⁵ Av pedagogiska skäl så har jag valt att placera smugglingslagen efter övrig lagstiftning då den i högsta grad är relevant även i andra fall än då det rör narkotikasmuggling.

Införelse och utförelse av narkotika finns reglerat i lagen (2000:1225) om straff för smuggling, här efter kallad smugglingslagen, och innan dess var den reglerad i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Att smugglingsbrottet regleras av smugglingslagstiftningen har kritiserats men det har ansetts att fördelarna med en sammanhållen lagstiftning gällande smugglingsbrotten medför sådana fördelar att endast speciella skäl skulle kunna motivera att narkotikasmugglingen överförs till narkotikastrafflagen. Sammanfattningsvis ansågs det inte finnas sådana skäl, utan vägande skäl talade entydigt för att smugglingsfallen fortsättningsvis skulle regleras i smugglingslagstiftningen.¹⁷⁶

Till skillnad från varusmugglingslagen så har smuggling av narkotika i smugglingslagen givits en egen brottsrubricering, narkotikasmuggling. Lagrådet ansåg i sitt remissyttrande att då smuggling av narkotika skiljde sig från de övriga smugglingsbrotten gällande straffskalorna, så borde rubriceringen skilja sig åt så att det inte skall råda tvekan om vilket brott som åsyftas. Även det allmänpreventiva skälet att hur en gärning rubriceras har återverkan på moralbildningen har betydelse, och jämförde då med rattonykterhet och rattfylleri.¹⁷⁷

Syftet med den nya smugglingslagen är att bestämmelsernas innehåll och systematik skall framgå tydligare än vad den gör i varusmugglingslagen. Avsikten är också att lagstiftningen, gällande narkotikasmuggling, ytterligare anpassas efter narkotikastrafflagen.¹⁷⁸ Ett liknande syfte som varusmugglingslagen hade vid tillkomsten 1960 : Att ”reglera smugglingslagsproblemen på ett enklare, överskådligare och mera enhetligt sätt än vad som var fallet i den äldre rätten.”¹⁷⁹

¹⁷⁵ BRÅ, s. 124

¹⁷⁶ Prop. 1999/2000:124, s. 67 f

¹⁷⁷ Prop. 1999/2000:124 s. 68

¹⁷⁸ a.a. s. 1

¹⁷⁹ Jungefors, s. 25

Straffbara förfaranden

I smugglingslagens 3 § finns föreskrivet:

3 § Den som, i samband med införsel till landet av en vara som omfattas av ett särskilt föreskrivet förbud mot, eller villkor för införsel, uppsåtligen bryter mot förbudet eller villkoret genom att underlåta att anmäla varan till tullbehandling, döms för smuggling till böter eller fängelse i högst två år.

Vad som föreskrivs i första stycket gäller också den som, i samband med att en sådan vara förs in till landet, uppsåtligen lämnar oriktig uppgift vid tullbehandling eller underlåter att lämna föreskriven uppgift vid tullbehandling och därmed ger upphov till fara för att införseln fullföljs i strid med förbudet eller villkoret.

...

I paragrafens icke refererade del finns även bestämmelser för utförsel. Narkotikadefinitionen är den samma som i narkotikastrafflagen 8 § genom en hänvisning i smugglingslagens 2 § 2 p. Där finns även den grundläggande definitionen av införsel respektive utförsel, med andra ord när lagen skall tillämpas. Rekvisitet anses uppfyllt när varan förts in eller ut över gränsen till svenskt territorium. Med svenskt territorium avses svenska landområden, svenskt territorialvatten (vanligtvis 12 nautiska mil från svenskt landområde) samt luftrummet över sådant område.¹⁸⁰

I smugglingslagens 6 § regleras narkotikasmuggling särskilt:

6§ Om en gärning som avses i 3 § gäller narkotika, döms för narkotikasmuggling till fängelse i högst tre år.

Om brottet är ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är att anse som grovt, döms för grov narkotikasmuggling till fängelse, lägst två och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt skall det särskilt beaktas om gärningen avsett en särskilt stor mängd narkotika, om gärningen ingått som ett led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller vanemässigt, eller om gärningen annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.

¹⁸⁰ Prop. 1999/2000:124 s. 107

3 st. om bedömningen om när ett brott skall anses som grovt överensstämmer med narkotikastrafflagens 3 § 2 st. De båda bestämmelserna har gemensam rättspolitisk grund och tillämpningen av de båda bestämmelserna skall vara i överensstämmelse med varandra. Det skall således vara en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet som avgör om det skall bedömas som grovt.¹⁸¹

Att narkotika omfattas av smugglingslagen framgår således av 6 §. För att andra varor skall omfattas så krävs det att varan omfattas av lagen genom att det särskilt blivit föreskrivet. För dopningsmedel framgår detta av dopningslagens 2 § 1 punkt, och för varor som omfattas av lagen om förbud mot vissa hälsofarliga varor i 3 § 1 punkten.

Uppsåt

Enligt propositionen skall ”allmänna principer om uppsåt gälla.”¹⁸² Det torde medföra att fråga om uppsåt gällande det rättsliga begreppet narkotika behandlas i enlighet med redogörelsen för narkotikabrottet. Uppsåtsfrågan gällande varusmuggling har dock inte varit helt klar och tillämpningen har varit dels styrd av departementschefens uttalanden till lagen, dels av rättsfall som redogörs för i det följande. Det följer sig av naturliga skäl att den följande diskussionen vid en första genomläsning kan verka något svårfångad.

Smugglingslagen är i likhet med föregångaren varusmugglingslagen en s.k. blankettstrafflag.¹⁸³ Blankettstrafflag är termen för ett straffbud som hänvisar till annan lag där förbudet eller påbudet anges.¹⁸⁴ I samband med varusmugglingslagen uppstod vissa problem i samband med tolkningen av hur uppsåtsbegreppet skulle behandlas och om frånvaron av uppsåt till ett gärningsmoment skulle medföra att antingen uppsåt saknades eller att gärningsmannen skulle dömas för uppsåtligt brott om inte gärningsmannens misstag varit uppenbart ursäktligt. Resonemanget gäller exempelvis om frånvaro av uppsåt (vetskap eller eventuellt uppsåt) till att hasch är klassat som narkotika, antingen skall behandlas som avsaknaden av uppsåt eller att det skall räcka med att gärningsmannen har kännedom om de faktiska omständigheterna: att det är hasch.

Tillämpningen av varusmugglingslagen ledde till att de två olika gärningsformerna smugglingsfallet i första stycket och i andra stycket där någon genom att lämna oriktig uppgift eller annat vilseledande, tolkades på olika sätt gällande uppsåtskraven. I förarbetena hade departementschefen uttalat att ”straffrihet inträder allenast då misstaget är ursäktligt.” Det var alltså avsikten att frånvaron av uppsåt om bakomliggande rättsregel skulle behandlas som straffrättsvillfarelse och endast medföra frihet från ansvar om

¹⁸¹ Prop. 1999/2000:124 s. 124

¹⁸² a.a. s. 80

¹⁸³ a.a. s. 67

¹⁸⁴ Leijonhufvud, s. 42

misstaget varit uppenbart ursäktligt i enlighet med nuvarande bestämmelse i brottsbalken 24:9.¹⁸⁵

I NJA 1985 s. 281 I och II bedömdes dock att gärningar i strid med ”smugglingsfallet” i första stycket inte behövde vara täckt av uppsåt gällande den bakomliggande rättsregeln, men att gärningar i strid med andra stycket måste vara täckta av uppsåt, och att frånvaron av uppsåt omöjliggör att vederbörande döms för uppsåtligt brott. Avgörandet kom alltså att medföra att olika bedömningar om uppsåt gällde för samma paragraf.

I förarbetena till smugglingslagen har straffrättsvillfarelse behandlats och sammanfattningsvis kan sägas att rättstillämpningen inte längre är bundna av avgörandet i NJA 1985 s. 281.¹⁸⁶ ”Okunskap eller villfarelse om innehållet i ”bakomliggande” materiell bestämmelse om skyldighet att betala pålagor liksom om införsel- eller utförselbud eller särskilda villkor skall anses vara relevant för uppsåtsbedömningen och alltså utesluta ansvar för uppsåtliga brott.”¹⁸⁷

En bokstavstolkning av det nu sagda torde alltså betyda att okunskap om att ett visst ämne är klassificerat som exempelvis narkotika utesluter ansvar för uppsåtligt brott. Mot detta talar vad som sägs i propositionen att det yttersta ansvaret för att tolka vad som är att hänföra till straffrättsvillfarelse och att tolka de allmänna uppsåtsreglerna är domstolarnas ansvar. Det sägs också att det inte torde krävas någon kännedom om restriktionen eller skattebestämmelsernas närmare innehåll eller utformning. Inte heller torde det krävas att gärningsmannen exakt vet exempelvis vilka skatter eller tullar som undandras det allmänna.¹⁸⁸

Behandlingen av uppsåtsfrågan fick viss kritik av Lagrådet i remissyttrandet och att det kvarstod en viss osäkerhet gällande straffrättsvillfarelse. Samtidigt ansågs det vara av vikt att frågan lämnas någorlunda öppen då domstolarna skall vara obundna av uttalanden om straffrättsliga grundsatser. Lagrådet ansåg dock att i fråga om rättstillämpningen gällande uppsåt i varusmuggningslagstiftningen med avseende på de nämnda rättsfallen gjorde situationen speciell. Lagrådet gjorde den tolkningen att genom tillkomsten av den nya lagen och motivuttalandena till denna att någon bundenhet för rättstillämpningen i enlighet med rättsfallen inte längre förelåg.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Prop. 1999/2000:124 s. 82

¹⁸⁶ a.a. s. 84

¹⁸⁷ Ds. 1998:53 s. 307

¹⁸⁸ Prop. 1999/2000:124 s. 83 f

¹⁸⁹ a.a. s. 254

Oaktsamhet

Oaktsamhetsbrottet i smugglingslagen finns i 7 §:

7 § Den som av grov oaktsamhet begår en gärning som avses i 3 eller 6 §, döms för olovlig införsel eller olovlig utförsel till böter eller fängelse i högst två år.

...

...och omfattar gärning som beskrivs i lagens 3 och 6 §§, d.v.s. vanlig smuggling och även narkotikasmuggling. Brottet rubriceras som olovlig införsel eller olovlig utförsel. Om gärningen är ringa skall den inte medföra ansvar.

För att straffansvar skall bli aktuellt krävs att det objektivt föreligger ett brott enligt 3 eller 6 §, men att det brister i något av de subjektiva rekvisiten: uppsåt saknas.

Olovlig befattning med smuggelgods

Enligt 12 § kan i den mån gärningen inte är straffbar enligt narkotikastrafflagen den straffas som tar olovlig befattning med smuggelgods. Befattning med narkotika som är insmugglad kan alltså straffas om det rör annan befattning än överlåtelse, förvärv i överlåtelsetyfte, anskaffning, bearbetning, förpackning, transport, förvaring eller annan sådan befattning med narkotika som inte är avsett för eget bruk och för oaktsam sådan gärning.

I paragrafens första stycke krävs det för ansvar att det subjektiva rekvisitet är uppsåt (vetskap eller eventuellt uppsåt) till att varan har varit föremål för brott mot smugglingslagens 3-11 §§. Brottsrubriceringen är då olovlig befattning med smuggelgods. I tredje stycket behandlas de fall där gärningsmannen varit oaktsam, där han inte insåg men hade skälig anledning att anta att varan varit föremål för brott. Rubriceringen skall då vara brott mot lagen om straff för smuggling. Av betydelse för om gärningsmannen har haft skälig anledning att anta är om varan ofta är föremål för införselbrott, exempelvis alkohol och tobak.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Prop. 1999/2000:124 s. 140 ff

Förverkande

Enligt 16 § kan förverkande ske oavsett vilket brott i smugglingslagen varan varit föremål för, uppsåtliga brott likväl som oaktsamhetsbrott, försöks eller förberedelsebrott. För förverkande krävs inte att brottet leder till lagföring eller straff, utan endast att brottsbeskrivningens objektiva och subjektiva rekvisit är uppfyllda. Ett smugglingsbrott begånget av en icke straffmyndig kan alltså medföra förverkande.

17 § möjliggör förverkande av egendom som använts som hjälpmedel vid brott mot smugglingslagen. Hjälpmedel har samma betydelse som i brottsbalken 36:2. Förverkande kan ske av hjälpmedel som varit en förutsättning för att brottet kommit till stånd och dels om förverkandet behövs för att förebygga brott eller dels för att det finns särskilda skäl till det.

Om förverkandet skall ske för att förebygga brott skall avseende fästas på hjälpmedlets egenskaper. Om hjälpmedlet använts tidigare vid likartad brottslighet talar det starkt för ett förverkande.

Särskilda skäl för förverkande har mer allmänpreventiv betydelse och förverkande kan ske av sådan egendom som inte utgör ett typiskt hjälpmedel.¹⁹¹

Konkurrens

Konkurrens uppstår när en gärning verkar kunna bedömas som brott mot olika straffbud eller mot samma straffbud flera gånger.¹⁹² I regel skall en gärning dömas i lagkonkurrens, d.v.s. enligt både smugglingslagen och narkotikastrafflagen, om gärningen omfattar rekvisiten för brotten. Ett okvalificerat innehavsbrott kan dock konsumeras av smugglingsbrottet. Ett narkotikabrott konsumerar likväl en olovlig befatning med smuggelgods.¹⁹³

¹⁹¹ Prop. 1999/2000:124, s. 153 f

¹⁹² Leijonhufvud, s. 55

¹⁹³ Hoflund, s. 143 ff

DISKUSSION

Fungerar lagstiftningen mot nya droger?

Lagstiftningen måste vara vaksam

I uppsatsen har inte de grundläggande frågorna gällande hur man skall se på missbruk av narkotika eller liknande varor behandlats. I Sverige och stora delar av världen har man dock sedan länge genom kriminalisering försökt att komma till rätta med de konstaterade negativa effekterna på samhället som missbruk har. För att lagstiftningen skall vara tillräckligt effektiv krävs det att den har ett betydande mått av vaksamhet mot nya droger. Vaksamheten kan uppnås på flera sätt och initialt måste samhället fånga upp nya tendenser inom missbrukarleden och detta kan endast göras i enlighet med den nya ordningen där ansvaret samlas hos en ansvarig myndighet. Det är sedan självklart av stor vikt att samarbetet mellan de instanser i samhället, polisen, sjukvården och socialtjänsten, som primärt kommer i kontakt med missbruk fungerar. Utan samordning med fastställda rutiner vilka åtgärder som skall vidtas när det kommer uppgifter om nya missbruksmedel finns det risk för farlig tidsspillan, en tidsspillan som kan få förödande följder genom att medlet får fäste i missbrukarmiljön.

Motstående krav

Det ställs i vissa avseenden motstående krav på lagstiftningen när nya droger introduceras i missbrukarleden. Samtidigt som det finns allmänna krav på rättssäkerhet kan en alltför långsam handläggning av en narkotikaklassning medföra att missbruket får onödigt starkt fäste. Min åsikt är att problemet med GHB hade kunnat åtgärdas mycket effektivare och snabbare än vad som skedde. En fråga som uppkommer är varför inte GHB narkotikaklassades direkt när det stod klart vad det användes till. Att gå omvägen via en prövning av dopningslagens tillämplighet när det saknades ett rekvisit enligt tillgängliga medicinska data för dopningslagen, medförde en onödig tidsspillan i avvaktan på prövningen i rätten. Att det redan innan tingsrättens dom¹⁹⁴ den 17 december förberetts en narkotikaklassning borde enligt min mening föranlett att regeringen borde narkotika-klassat GHB när rekvisiten var uppfyllda, med tanke på de i viss mån skilda syftena med de olika lagarna.

¹⁹⁴ Göteborgs tingsrätt, dom 1999-12-17, mål nr. B1046-99

Har då problematiken med hanteringen av nya ämnen som introduceras som missbruksmedel försvunnit eller minskat i ock med tillkomsten av lagen om vissa hälsofarliga varor? Att en vara kan klassas som hälsofarlig vara kräver inte lika omfattande kunskap om varan eller dess effekter innan den genom en förordning kan komma att omfattas av lagen. Visar det sig senare att varan kan klassas som narkotika så kan den föras över till narkotikaförteckningarna. Inget hindrar dock att varan kvarstår på listan över hälsofarliga varor. Varor utan några mer allmänna användningsområden kan uppföras på listan tämligen utan större problem, exempelvis narkotikaliknande substanser som vissa amfetaminliknande ämnen, ex. PMMA (4-metoxi-N-metylamfetamin). Varor med mer omfattande industriell användning, ex. GBL, är det dock avsevärt svårare att låta omfattas av lagen. Visserligen finns det en möjlighet enligt lagen att genom Läkemedelsverket meddela tillstånd för användning för industriella ändamål.

Om man håller sig till GBL som exempel medför detta givetvis omfattande problem för industrin då det enbart i Sverige används flera hundra ton per år. Att meddela tillstånd i varje enskilt fall torde vara omöjligt.

Nya lagen verkningslös i vissa delar

Jag anser vidare att lagen om hälsofarliga varor är verkningslös med avseende på att förhindra introducering av nya droger då den saknar en central bestämmelse av vikt: *kriminaliserandet av det egna bruket*. Utan att det egna bruket är kriminaliserat så uppfattas inte att de ämnen som omfattas av lagen är tillräckligt farliga, alltså för farliga för att kunna brukas. Jag menar att lagstiftningen måste vara konsekvent *övertydlig* för att få genomslagskraft genom de filter som finns från lagstiftaren fram till potentiella missbrukare. Jag tror vidare att det inom snar framtid kommer att krävas en skärpning av lagen så att den överensstämmer med lagstiftningen gällande narkotika och dopningsmedel.

Min uppfattning är således att problemet med nya droger inte helt kan lösas med nuvarande lagstiftning.

Vad är då lösningen? Målsättningen kan självfallet vara att med lagstiftningen hjälp snabbt och reaktivt ingripa mot varor som används som nya droger, men jag har svårt att se hur en lagstiftning skulle se ut som totalt och effektivt förhindrar att nya droger under en tid saknar rättslig reglering, och jag tror inte heller en sådan lagkonstruktion kan konstrueras utan allt för stora avsteg från rättssäkerheten.

Farlighetsbedömning gällande narkotika

Är farlighetsrekvisitet adekvat? Jag anser att beroende på hur farlighet definieras så kan man komma fram till olika ordningsföljder gällande vilka preparat som är farligast. Det borde vara på det sättet att rekvisitet med till vem rekryteringen vänder sig till och hur lätt man blir beroende skall tas större hänsyn till vid bedömningen av preparatens farlighet. Kanske bör man då använda ett annat namn för att markera straffvärdet än farlighet, då ett farlighetsresonemang kan få till följd att vissa preparat framstår som mindre farliga än andra och i förlängningen kanske som i det närmaste ofarliga.

Kvantitet kontra dos

Vid bedömningen gällande vilken svårighetsgrad ett brott har, kvarlever mängdtänkandet trots att det uttryckligen uttalats att andra hänsyn än just kvantiteten skall iakttas vid bedömningen. Jag anser att det relevanta inte är en bedömning av vilken vikt narkotikan har som brottet avser, utan hur många doser i missbrukarledet som är aktuellt.

Jag ser flera fördelar med en sådan förändring. Framst så är det ur rättssäkerhetsperspektiv, ett jämförande av antalet doser mellan olika mål ger en förutsebarhet för de inblandade, och en möjlighet att jämföra olika sorters narkotika. Dagens situation där det krävs tiotusentals tabletter eller med andra ord doser för att dömas för grovt narkotikabrott gällande Rohypnol är inte överensstämmelse med straffvärdet för antalet personer ett enda narkotikabrott kan beröra.

Uppsåtsbegreppet

Det har framgått att det i vissa delar rått osäkerhet vilken sorts uppsåt som skall användas, och tillämpningen av uppsåtsbegreppet gällande smugglingsbrotten har varit något inkonsekvent. Med förändringen genom tillkomsten av den nya smugglingslagen har det dock skett en förändring. I förarbetena till smugglingslagen så är det viss mån inte tillräcklig tydligt vad som skall gälla. Det är dock rimligt att tro att den tolkningen att det räcker med uppsåt om att det ämnet som hanteras är det avsedda och inte något annat, för att uppsåtligt ansvar skall uppkomma. Det vore annars förvånansvärt med tanke på vilken roll smugglingslagen har vid sidan och tillsammans med narkotikastrafflagen om inte samma sorts bedömningar gällande uppsåtet skall gälla.

Gällande uppsåtet till rekvisitet narkotika i narkotikastrafflagen så finns det anledning att diskutera huruvida det måste finnas uppsåt till att det är narkotika eller om det räcker att vetskap finns om att det är aktuellt ämne som hanteras. Gällande rätt är att vetskap skall finnas om att det är exempelvis amfetamin, men att okunskap om narkotikaklassningen inte medför straffrihet om inte det är klart ursäktligt enligt brottsbalkens bestämmelser. Jag anser att det är en bra konstruktion som ger rättsväsendet tillräckligt effektiva verktyg.

Hur motverka narkotikamissbruk?

I uppsatsen har frågan gällande hur man i stort kan komma tillrätta med narkotikamissbruket inte berörts. Det har dock visats att trenden gällande missbruk har varit ökande det senaste decenniet. Min åsikt är att lagstiftningen aldrig kan motverka missbruk helt, utan det kommer alltid att finnas möjligheter att kringgå lagstiftningen. Inte ens i en totalitär stat kan full kontroll uppnås vilket visats efter Sovjetunionens fall.

Den främsta uppgiften enligt min mening är att försvåra nyrekryteringen bland ungdomar. Och det som lagstiftningen kan åstadkomma vid sidan av sociala åtgärder, är att med kraft beivra sådan narkotika som genom sina effekter eller liknande tilltalar ungdomar. Även genom att överlåta till ungdom, även gällande ytterst små kvantiteter, behandlas ytterst strängt vid straffmätningen.

KÄLLHÄNVISNING

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

BRÅ, PM 1982:2, Översynen av lagstiftningen mot organiserad och ekonomisk brottslighet: Narkotikabrott

SOU 1996:126 DOPING i folkhälsoperspektiv

SOU 1995:47 Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen

SOU 1998:18 En Gräns- en myndighet?

SOU 1998:53 Ny smugglingslag

SOU 1999:90 narkotika statistik, Om samhällets behov av information om narkotikautvecklingen

SOU 1999:147 Effektivare förverkandelagstiftning

SOU 2000:57 Statens folkhälsoinstitut – roll och uppgifter

Direktiv

Dir. 1994:78

Departementsserien Ds

Ds 1989:60 Åtgärder mot doping

Ds 1990:53 Sveriges tillträde till FN:s narkotikabrottskonvention

Ds 1991:56 Ändrade regler om kroppsvisitation och kroppsbesiktning, m.m.

Ds 1992:19 Åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott

Ds 1993:17 Sveriges tillträde till Europarådets förverkandekonvention

Ds 1997:70 Kontroll av syntetiska droger m.m.

Betänkanden

JuU 1982/83:37 om ändringar i narkotikastrafflagen m.m. (prop. 1982/83:141 jämte motioner)

1991/92:SoU21

1998/99:SoU5 Kontroll av syntetiska droger och åtgärder mot dopning

2000/01:JuU2 Ny smugglingslag

Propositioner

- Prop. 1980/81:76 om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m.m.
- Prop. 1982/83:141 om ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64)
- Prop. 1990/91:199 om förbud mot vissa dopningsmedel
- Prop. 1991/92:107 om ny läkemedelslag m.m.
- Prop. 1992/93:142 om åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott
- Prop. 1992/93:186 om kontroll över ämnen som kan användas vid olaglig tillverkning av narkotika m.m.
- Prop. 1995/96:49 Sveriges tillträde till Europarådets förverkandekonvention
- Prop. 1997/98:183 Kontroll av syntetiska droger m.m.
- Prop. 1998/99:3 Åtgärder mot dopning
- Prop. 1999/2000:124 En ny smuglingslag m.m.

Svensk författningssamling SFS

- Lag (1960:418) om straff för varusmuggling
Narkotikastrafflag (1968:64)
- Lag (1991:1169) om förbud mot vissa dopningsmedel
Läkemedelslag (1992:859)
- Lag (1992:860) om kontroll av narkotika
Förordning (1992:1554) om kontroll av narkotika
- Lag (1996:1152) om handel med läkemedel m.m.
LVFS 1997:8
- Lag (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor
SFS (1999:43)
SFS (1999:44)
SFS (2000:2)
- Lag (2000:1225) om straff för smuggling

Rättsfall och beslut

- NJA 1972 s. 429
- NJA 1983 s. 754 I och II
- NJA 1991 s. 110
- NJA 1992 s. 235
- NJA 1995 s. 89 I och II
- NJA 1997 s. 522

NJA 1998 s. 24

NJA 1998 s. 512

RH 1995:134

RH 1999:79

Göteborgs tingsrätt, dom 1999-12-17, mål nr. B1046-99

Beslut från Justitieombudsmannen

Beslut 1999-10-13, Dnr 4887-1997

Föreskrifter och anvisningar för polisväsendet

FAP 411-1

FAP 420-3

Övrigt

Litteratur

Folkhälsoinstitutet och Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, Drogutvecklingen i Sverige, Rapport 2000, FHI och CAN Stockholm 2000

Ulf Guttormsson, Stig Helling, Börje Olsson, Vad händer på narkotikaområdet? Narkotikamissbruk och marginalisering- tendenser inför millennieskiftet, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, Stockholm 1999

Gunnar Hermansson, Rohypnol, Examensarbete, Utbildning för kvalificerad kriminalpolisverksamhet, Polishögskolan, Solna VT 1998

Stig Helling, Narkotika- drog utan gräns, Utrikespolitiska institutet, Kalmar 1986

Olle Hoflund, Narkotikabrotten, En straffrättslig studie, tredje upplagan, Juristförlaget JF AB, Stockholm 1993

Nils Jareborg, De särskilda strafflagarna, Iustus förlag, Uppsala 1987

S. Jungefors, E. Wahlberg, Smugglingslagstiftningen, P.A. Norstedt & Söners Förlag 1961, Stockholm 1961

Pierre Lafolie, Knarkanalyser i urin, ConTemp, Gotab, Stockholm 1992

Madeleine Leijonhufvud, Suzanne Wennberg, Straffansvar, upplaga 5, Norstedts Juridik AB, Stockholm 1997

Börje Olsson, Narkotikaproblemets bakgrund, Användning av och uppfattningar om narkotika inom svensk medicin 1839-1965, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, Stockholm 1994

Carl G. Persson, Jan Ewers, Narkotika i Sydostasien, Carnegie dokumentationsserie nr. 5, Stockholm 1985

Josef Zila, Specialstraffrätten, En introduktion, andra upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 1999

Ole Vidar Öiseth, Narkotika, Illustrerad information, Rikspolisstyrelsen, Svenska Carnegieinstitutet och Svenska Narkotikapolisförbundet, tredje upplagan, 1994

Dagstidningar

Göteborgs-Posten, 2000-11-22

Borås Tidning, 1999-12-18

Övriga

NJA II 1968 s. 835

NJA II 1981 s. 126

Polistidningen, nr 10, december 2000

Svenska narkotikapolisföreningen, publikation för, nr 1 2000 och nr 3 1999

SvJT 1987 s. 138

SvJT 1997 s. 142

Läkartidningen, manus antaget för publicering, Med. dr, Sven-Åke Persson, Med. dr. Anders Eriksson, Niclas Hallgren, kemist Arne Eklund, överläkare Adam Berkowicz, Med. dr. Henrik Druid, GHB -en aktuell drog

